

TARIX FANINI O'QITISHDA INTERAKTIV METODLAR

O'QUV USLUBIY MAJMUUA

SAMDU_MM

2026 YIL

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**OLIV TA‘LIM TIZIMI KADRLARINI QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI**

**SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETI HUZURIDAGI PEDAGOG KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
MINTAQAVIY MARKAZI**

“TARIX FANINI O‘QITISHDA INTERAKTIV METODLAR”

MODULI BOYICHA

O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

Samarqand-2026 yil

Modulning ishchi dasturi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 30-dekabrda oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish yo'nalishlari o'quv reja va dasturlariga muvofiq ishlab chiqilgan

Tuzuvchi: **R.Xoliqulov** - Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti O'zbekiston tarixi kafedrasida dotsent.

Taqrizchi: **B.Ergashev** – Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti professori.

O'quv-uslubiy majmua Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan (2025-yil "27" noyabrda 4-sonli bayonnoma).

MUNDARIJA

I. ISHCHI DASTUR.....	4
II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.....	11
III. NAZARIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	15
IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	48
V. GLOSSARIY	58
VI. TEST TOPSHIRIQLARI	61
VII. FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI	74

I. ISHCHI DASTUR

KIRISH

Mazkur namunaviy o‘quv dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son, 2019-yil 6-sentyabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5812-son va 2020-yil 29-oktyabrdagi “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli Farmonlari, 2020-yil 27-fevraldagi “Pedagogik ta’lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4623-son, 2020-yil 30-sentyabrdagi O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi “O‘qituvchi va murabbiylar–yangi O‘zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir” nomli nutqi hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi “O‘zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to‘g‘risida”gi 287-son, 2020-yil 7-avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-son qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u professional ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular professional ta’lim tizimi bo‘yicha pedagog kadrlarni malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo‘yiladigan umumiy malaka talablari va o‘quv rejalari asosida shakllantirilgan bo‘lib, uning mazmuni Professional ta’lim sohasida davlat siyosati, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish milliy tizimi, o‘z o‘zini bandligini ta’minlash, qambag‘allikni qisqartirish va tadbirkorlikni rivojlantirishning me‘yoriy huquqiy asoslari, o‘qituvchining pedagogik kompetentligi, ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish, O‘qituvchining innovatsion faoliyatini rivojlantirishga oid bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Malaka oshirish yo‘nalishining o‘ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Kursning maqsadi va vazifalari

Akademik litseylar pedagog xodimlarining malakasini oshirish kursining **maqsadi** pedagog xodimlarning o‘quv-tarbiyaviy jarayonlarini yuqori ilmiy-metodik darajada ta‘minlashlari uchun zarur bo‘ladigan kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini muntazam yangilash, kasbiy kompetentligi va pedagogik mahoratining uzluksiz rivojlanishini ta‘minlashdan iborat.

Kursning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

- pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalarini uzluksiz oshirish va rivojlantirish;
- pedagoglarning zamonaviy talablarga mos holda akademik litseylardagi o‘qitish sifati va samaradorligini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan kasbiy mahorat darajasini oshirish;
- o‘qitishning innovatsion texnologiyalari va ilg‘or xorijiy tajribalarni o‘zlashtirish hamda ulardan o‘quv jarayonida samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- o‘quv jarayonini ilm-fan va ishlab chiqarish bilan samarali integratsiyasini ta‘minlashga qaratilgan faoliyatni tashkil etish.

Kurs yakunida tinglovchilarning bilim, ko‘nikma va malakalari hamda kompetentligiga qo‘yiladigan talablar:

Kurs yakunida tinglovchilar quyidagi yo‘nalishlarda bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalarga ega bo‘lishlari talab etiladi:

Tinglovchi:

- tarix ta‘limida kompetensiyaviy yondashuv va interaktiv metodlarning uyg‘unligini;
- tarix darslarida qo‘llaniladigan interaktiv metodlar tasnifi: muammoli ta‘lim, munozara va debatlar, tarixiy rekonstruksiya, simulyatsiya va loyiha asosida o‘qitish metodlarini;
- matnli, vizual va raqamli tarixiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash va talqin etishda tinglovchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni;
- tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalarini;
- o‘qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interaktiv metodlarning uzluksiz ta‘lim tizimidagi o‘rni va rivojlanish istiqbollari ***bilishi*** lozim.

Tinglovchi:

- tarix darslarini loyihalashda blended learning va STEAM-elementlardan foydalanish;
- har bir metodning tarix fanining mazmuni va dars maqsadlariga mos holda qo‘llanish xususiyatlarini o‘rganish;
- tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalarini qo‘llash;
- tarixiy hujjatlar, xaritalar, statistik ma’lumotlar va vizual materiallar asosida interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqish *ko‘nikma va malakalariga* ega bo‘lishi lozim.

Tinglovchi:

- tarixiy manbalar bilan ishlashda interaktiv metodlardan foydalanish;
- matnli, vizual va raqamli tarixiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash va talqin etishda tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni tadbiq etish;
- tarix darslarini loyihalashda interaktiv metodlarni integratsiyalash;
- tarix fanini o‘qitishda interaktiv metodlardan foydalanishda pedagogik etika, akademik halollik tamoyillari va yosh xususiyatlariga moslikka rioya qilish *kompetensiyalariga* ega bo‘lishi lozim.

MODUL BO'YICHA SOATLAR TAQSIMOTI

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat					
		Hammasi	Auditoriya o'quv yuklamasi				Mustaqil ta'lim
			Jami auditoriya soati	jumladan			
				Nazariy	Amaliy mashg'ulot	Ko'chma mashg'ulot	
1.	Zamonaviy ta'lim paradigmasida interaktiv o'qitishning o'rni, tinglovchini faol subyekt sifatida shakllantirishda interaktiv metodlarning didaktik imkoniyatlari. Tarix ta'limida kompetensiyaviy yondashuv va interaktiv metodlarning uyg'unligi.	2	2	2			
2.	Tarix darslarini loyihalashda Blended learning va STEAM elementlardan foydalanish. Tarix darslarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar tasnifi: muammoli ta'lim, munozara va debatlar, tarixiy rekonstruksiya, simulyatsiya va loyiha asosida o'qitish metodlari. Har bir metodning tarix fani mazmuni va dars maqsadlariga mos holda qo'llanish xususiyatlari.	2	2	2			
3.	Tarixiy manbalar bilan ishlashda interaktiv metodlardan foydalanish. Matnli, vizual va raqamli tarixiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash va talqin etishda tinglovchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar.	2	2		2		

4.	Tarixiy hujjatlar, xaritalar, statistik ma'lumotlar va vizual materiallar asosida interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqish. Tarix darslarini loyihalashda interaktiv metodlarni integratsiyalash. Tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalari.	2	2	2		
5.	Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanishda pedagogik etika, akademik halollik tamoyillari va yosh xususiyatlariga moslikka rioya qilish. O'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interaktiv metodlarning uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rni va rivojlanish istiqbollari.	2	2	2		
JAMI:		10	10	4	6	

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-Mavzu: Zamonaviy ta'lim paradigmasida interaktiv o'qitishning o'rni, tinglovchini faol subyekt sifatida shakllantirishda interaktiv metodlarning didaktik imkoniyatlari.

Tarix ta'limida kompetensiyaviy yondashuv va interaktiv metodlarning uyg'unligi. Tarix darslarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar. Tarix fanini o'qitishda ilg'or xorijiy tajribalar fanining mazmuni, maqsadi va uni tashkil etish metodlari.

2-Mavzu: Tarix darslarini loyihalashda Blended learning va STEAM elementlardan foydalanish. Tarix darslarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar tasnifi: muammoli ta'lim, munozara va debatlar, tarixiy rekonstruksiya, simulyatsiya va loyiha asosida o'qitish metodlari. Har bir metodning tarix fani mazmuni va dars maqsadlariga mos holda qo'llanish xususiyatlari.

Tarix darslarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar tasnifi: muammoli ta'lim, munozara va debatlar, tarixiy rekonstruksiya, simulyatsiya va loyiha asosida o'qitish metodlari. Har bir metodning tarix fani mazmuni va dars maqsadlariga mos holda qo'llanish xususiyatlari.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI.

1-amaliy mashg'ulot: Tarixiy manbalar bilan ishlashda interaktiv metodlardan foydalanish. Matnli, vizual va raqamli tarixiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash va talqin etishda tinglovchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar.

Tarix darslariga bo'lgan umumiy pedagogik va didaktik talablar asosida zamonaviy dars variantlarini eksperimental tajribalar asosida ishlab chiqish. Zamonaviy tarix darslariga bo'lgan ilmiy-metodik va didaktik talablar.

2-amaliy mashg'ulot: Tarixiy hujjatlar, xaritalar, statistik ma'lumotlar va vizual materiallar asosida interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqish. Tarix darslarini loyihalashda interaktiv metodlarni integratsiyalash. Tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalari.

Tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalari. Tarixiy hujjatlar, xaritalar, statistik ma'lumotlar va vizual materiallar asosida interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqish.

3-amaliy mashg'ulot: Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanishda pedagogik etika, akademik halollik tamoyillari va yosh xususiyatlariga moslikka rioya qilish.

Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlardan foydalanishda pedagogik etika, akademik halollik tamoyillari va yosh xususiyatlariga moslikka rioya qilish. O'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interaktiv metodlarning uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rni va rivojlanish istiqbollari.

Modulni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar

“Tarix fanini o‘qitishda interaktiv metodlar” moduli ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni o‘qitish jarayonida ta’limning zamonaviy metodlari, pedagogik texnologiyalar va masofaviy ta’limga asoslangan raqamli texnologiyalari qo‘llanilishi nazarda tutilgan:

- video ma’ruzada zamonaviy interaktiv texnologiyalar yordamida prezentatsiya va elektron-didaktik texnologiyalar;

o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlarda bulutli texnologiyaga asoslangan dasturiy vositalar, ekspress-so‘rovlar, test so‘rovlari va boshqa interaktiv ta’lim usullarini qo‘llash nazarda tutiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Maxsus adabiyotlar

1. Xazratov F.X., Muxlisov S.S. “Tarix fanida innovatsiyalar: texnologiyalar, modellar va metodlar”.- T., 2020.
2. Qodirov A., Islomov B. Tarix fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. -T., 2021.
3. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar asosida darslarni loyihalash. - T., 2020.
4. Saidov U.S. Tarix darslarida interaktiv metodlardan foydalanish. O‘quv qo‘llanma. -T., 2022.
5. Maxmadiyorova N.E. Tarix fanini raqamli texnologiyalar asosida o‘qitish metodikasi.- T., 2023.
6. Abduqodirov A.A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. - T., 2021.

IV. Elektron ta’lim resurslari

1. <http://natlib.uz>
2. <http://edu.uz>
3. <http://lex.uz>
4. <http://lib.bimm.uz>
5. <http://ziyonet.uz>

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA’LIM METODLARI

Mashg‘ulotda jarayonida qo‘llaniladigan «Aqliy hujum» usuli

Aqliy hujum	- (breynstorming - miya buroni), amaliy va ilmiy muammolarni yechishda jamoa bilan ma’lumot yig‘ish
Usulni asosiy g‘oyasi	- g‘oyalar to‘plash, ularni baholash va tahlil qilish, ajratish. “Aqliy hujum”ni olib boruvchining xatti-harakati uchun bu g‘oya asosiy ko‘rsatgich bo‘lib, ishtirokchilarni imkoniyat qadar ko‘p g‘oyalar taklif qilishga undaydi.
Qoidalari	Imkoni boricha ko‘proq g‘oyalarni taklif etish (jamlash), ularni talqin qilish, muammolarni yechish va ularni doskaga yozib qo‘yish.
Ta’lim beruvchi	Qatnashchilarni 3-4 guruhga bo‘ladi va har biriga muammolar taklif etadi (Ilova 1) - Ishtirokchilarni qo‘llab-quvvatlaydi (imo-ishora, jilmayish, ha-yo‘q so‘zlari bilan); - yumshoq, ammo astoydil tinglovchilarni boshqalarni tanqid qilishdan qaytarib turadi; - har bir fikrni o‘zgartirmasdan doskaga yozdirib qo‘yadi; - tinglovchilarni so‘rovga kirishib ketishiga yordam berish va psixologik tushkunlikni yo‘qotish uchun, oldingi yoki shu darsdan kutilmagan, original savollar berib mashq o‘tkazadi (blits so‘rov) (Ilova 2).
Fidbeyk	- har bir g‘oyani muhokama qilish; - eng to‘g‘ri g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlash

Aqliy hujumning maqsadi va qoidalari

Aqliy hujumni o'tkazishdan maqsad:

- muammoni hal qilish uchun g'oyalarni topish;
- g'oyalarni ularning ahamiyatlilikiga qarab tartiblash;
- faol fikrlash malakasini shakllantirish;
- kutilmagan g'oyalarni paydo bo'lish jarayonini namoyish qilish;
- topilgan g'oyalardan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish.

Aqliy hujum qoidalari:

- g'oyalarni ilgari surilishi bosqichida tanqid taqiqlanadi;
- original hatto fantastik g'oyalar rag'batlantiriladi;
- barcha g'oyalar yozib boriladi yoki qayd qilinadi;
- agar ma'qul topsa muallifning o'zi ham yozib boradi;
- "aqliy hujum" metodida qatnashchilar bir-biri bilan yuridik va ma'muriy jihatdan bog'liq bo'lmasligi zarur;
- tahlilchilar guruhi nisbatan samarali g'oyalarni tahlil qiladi, sintez qiladi, baholaydi va tanlaydi;
- ushbu tadbirni o'tkazishda Keynsning "iqtisodchilar adashsalar ham ularni g'oyasi kelajak uchun xizmat qiladi" degan qoidasiga amal qilish.

Natija:

- talabalar tomonidan muayyan nazariy bilimlarni puxta o'zlashtirishga erishiladi;
- vaqt ajratiladi va qilinadi;
- har bir talaba faollikka intiladi;
- ularda erkin fikrlash layoqati shakllanadi.

1. O'quv topshiriqlarini bajarish bo'yicha vazifalar

Guruhni 2 ta kichik guruhlariga bo'linadi va har bir guruh uchun savollar tarqatma material sifatida tarqatiladi.

Izoh: Qaysidir guruh to'la aniq javobni birinchi bo'lib topsa guruhni har bir a'zosiga 1.0 balldan baho qo'yiladi. Agarda guruhdan 1 yoki 2 ta talaba to'g'ri javob topsa u holda ularga 1.0. balldan rag'batlantiriladi.

Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta'lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi.

An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasining ko'tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi. **Interfaol metodlar** deganda-ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;
- o'qish shiddatini ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

“SWOT-tahlil” metodi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo'llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. SWOT tahlili izohi.

“Xulosalash” (Rezyume, Ver) metodi

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar, muammoli haraktridagi mavzularni o'rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo'yicha o'rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda shaxsning mustaqil g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. “Xulosalash” metodidan mahruza mashg'ulotlarida individual va

juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Namuna:

Fanga qo‘yilgan zamonaviy talablar					
Fanga talabalarning munosabati		Fanga kirayotgan pedagog bilan talabalar munosabat		Fandan pedagog axborot texnologiya vositalar bilan ishlashi	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi
Xulosa:					

“Keys-stadi” metodi. “Keys-stadi” - inglizcha so‘z bo‘lib, (“case” – aniq vaziyat, hodisa, “stadi” – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921-yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. “Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot tahmini bilan tanishtirish	-yakka tartibdagi audio-vizual ish; -keys bilan tanishish (matnli, audio yoki media shaklda); -axborotni umumlashtirish; -axborot tahlili; -muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o‘quv topshirig‘ini belgilash	-individual va guruhda ishlash; -muammolarni dolzarblik ierarxiasini aniqlash; -asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o‘quv topshirig‘ining yechimini izlash, hal etish yo‘llarini ishlab chiqish	-individual va guruhda ishlash; -muqobil yechim yo‘llarini ishlab chiqish; -har bir yechimning imkoniyatlari va to‘siqlarni tahlil qilish; -muqobil yechimlarni tanlash

4-bosqich: Keys, yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	-yakka va guruhda ishlash; -muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; -ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; -yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish
--	--

Keys. Mashg'ulot jarayonida siz o'tayotgan mavzuni juda yaxshi biladigan talaba yoki talaba bor, shu sabab, u mashg'ulot davomida Sizga va ta'lim jarayoniga xalaqit bera boshladi: savollari, fikrlarga qo'shilishi bilan barchani diqqatini bo'lib chalg'ita boshladi.

“FSMU” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur metoddan ma'ruza mashg'ulotlarida, mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

qatnashchilarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi; har bir ishtirokchiga FSMU metodining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi: ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiy tartibda taqdimot qilinadi. FSMU tahlili qatnashchilarda nazariy va amaliy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi. Namuna. Fikr: “Pedagogik pedagogika” Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling.

“Assesment” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod tahlim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali tahlim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashxis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi: “Assesment”lardan mahruza mashg'ulotlarida talaba yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o'rganishda, yangi ma'lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg'ulotlarda esa mavzu yoki ma'lumotlarni o'zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o'z-o'zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, pedagogning ijodiy

yondashuvi hamda o‘quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo‘shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

“Tushunchalar tahlili” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod qatnashchilarni mavzu bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu bo‘yicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi. Metodni amalga oshirish tartibi: ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi; talabalarga mavzuga yoki bobga tegishli bo‘lgan so‘zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda); talabalar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo‘llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar; belgilangan vaqt yakuniga yetgach o‘qituvchi berilgan tushunchalarning to‘g‘ri va to‘liq izohini o‘qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi; har bir ishtirokchi berilgan to‘g‘ri javoblar bilan o‘zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o‘z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: “Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili”

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo‘shimcha ma’lumot
Pedagog	Pedagog-tarbiyachi. Yosh avlodga ta’lim-tarbiya beruvchi shaxs. Ta’lim-tarbiya jarayonini o‘rganuvchi va bu jarayonni boshqarish muammolari bilan shug‘ullanuvchi shaxs.	
Jamo	Yig‘ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh ma’nolarini anglatadi.	
Tarbiya	Muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.	
Shaxs	Psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo‘lgan jamiyat a’zosi.	
Insonparvarlik	Insonning qadri, erkinligi baxt-saodati teng huquqliligi to‘g‘risida insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish uchun shart-	

	sharoitlar yaratib berish haqida g'amxo'rlik qilishni ifodalovchi tushuncha.	
Pedagogik texnika	O'qitish, ta'sir ko'rsatish, ta'lim-tarbiya oluvchilarga o'z his-tuyg'ulari, bilimlari, axloqiy fazilatlarini uzatish texnologiyasini ifodalaydi.	

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo'shimcha ma'lumot glossariyda keltirilgan.

“Blits-o‘yin” metodi

Metodning maqsadi: talabalarda tezlik, axborotlar tizmini tahlil qilish, rejalashtirish, prognozlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur metodni baholash va mustahkamlash maqsadida qo'llash samarali natijalarni beradi.

Metodni amalga oshirish bosqichlari:

1. Dastlab ishtirokchilarga belgilangan mavzu yuzasidan tayyorlangan topshiriq, ya'ni tarqatma materiallarni alohida-alohida beriladi va ulardan materialni sinchiklab o'rganish talab etiladi. Shundan so'ng, ishtirokchilarga to'g'ri javoblar tarqatmadagi “yakka baho” kolonkasiga belgilash kerakligi tushuntiriladi. Bu bosqichda vazifa yakka tartibda bajariladi.

2. Navbatdagi bosqichda trener-o'qituvchi ishtirokchilarga uch kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiradi va guruh ahzolarini o'z fikrlari bilan guruhdoshlarini tanishtirib, bahslashib, bir-biriga tahsir o'tkazib, o'z fikrlariga ishonirish, kelishgan holda bir to'xtamga kelib, javoblarini “guruh bahosi” bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqishni topshiradi. Bu vazifa uchun 15 daqiqa vaqt beriladi.

3. Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, to'g'ri harakatlar ketma-ketligi trener-o'qituvchi tomonidan o'qib eshittiriladi, va shaxslardan bu javoblarni “to'g'ri javob” bo'limiga yozish so'raladi.

4. “To'g'ri javob” bo'limida berilgan raqamlardan “yakka baho” bo'limida berilgan raqamlar taqqoslanib, farq bo'lsa “0”, mos kelsa “1” ball qo'yish so'raladi. Shundan so'ng “yakka xato” bo'limidagi farqlar yuqoridan pastga qarab qo'shib chiqilib, umumiy yig'indi hisoblanadi.

5. Xuddi shu tartibda “to'g'ri javob” va “guruh bahosi” o'rtasidagi farq chiqariladi va ballar “guruh xatosi” bo'limiga yozib, yuqoridan pastga qarab qo'shiladi va umumiy yig'indi keltirib chiqariladi.

6. Trener-o'qituvchi yakka va guruh xatolarini to'plangan umumiy yig'indi bo'yicha alohida-alohida sharhlab beradi.

7. Ishtirokchilarga olgan baholariga qarab, ularning mavzu bo'yicha o'zlashtirish darajalari aniqlanadi.

III. NAZARIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-NAZARIY MASHG‘ULOT: ZAMONAVIY TA’LIM PARADIGMASIDA INTERAKTIV O‘QITISHNING O‘RNI, TINGLOVCHINI FAOL SUBYEKT SIFATIDA SHAKLLANTIRISHDA INTERAKTIV METODLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI. TARIX TA’LIMIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV VA INTERAKTIV METODLARNING UYG‘UNLIGI

REJA:

1. Zamonaviy ta'lim paradigmasida interaktiv o'qitish: nazariy-metodologik asoslar va o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirish mexanizmlari
2. Interaktiv metodlarning didaktik imkoniyatlari va ularning ta'lim jarayonida o'quvchi faolligini oshirishdagi ahamiyati
3. Tarix ta'limida kompetensiyaviy yondashuv va interaktiv metodlarning integratsiyasi: nazariy-amaliy jihatlari

1. Zamonaviy ta'lim paradigmasida interaktiv o'qitish: nazariy-metodologik asoslar va o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirish mexanizmlari

Zamonaviy ta'lim tizimida interaktiv o'qitish pedagogik jarayonning markazida turuvchi eng muhim innovatsion yondashuvlardan biridir. Bu yondashuv an'anaviy ta'lim paradigmasidan tubdan farq qiladi va XXI asr talablariga mos keladigan yangi ta'lim falsafasini shakllantiradi.

Interaktiv o'qitishning mohiyati va nazariy asoslari Interaktiv o'qitish atamasi lotin tilidan olingan bo'lib, "inter" - o'zaro, birgalikda va "aktiv" - faol harakat qilish so'zlaridan tashkil topgan. Pedagogik nuqtai nazardan interaktiv o'qitish - bu ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasida uzluksiz, faol muloqot va hamkorlikka asoslangan ta'lim uslubidir. Bu jarayonda o'quvchi bilimlarning passiv qabul qiluvchisi emas, balki bilim olish jarayonining faol ishtirokchisi va yaratuvchisiga aylanadi. Interaktiv o'qitishning nazariy-metodologik asoslari bir necha yirik pedagogik va psixologik nazariyalarga tayanadi. Birinchidan, L.S.Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasi interaktiv o'qitishning muhim nazariy asoslaridan biridir. Vigotskiy "yaqin rivojlanish zonasi" kontsepsiyasini ilgari surgan

bo'lib, bu konsepsiya shuni ko'rsatadiki, tinglovchiar hamkorlik va o'zaro ta'sir jarayonida mustaqil ravishda erisha olmaydigan natijalarga erishadilar. Bu g'oya interaktiv o'qitishning asosiy printsipti - hamkorlik orqali ta'lim berish bilan to'liq mos keladi.

Ikkinchidan, Jon Dyuning pragmatik pedagogikasi va "amalda o'rganish" (learning by doing) konsepsiyasi interaktiv yondashuvning muhim nazariy asosini tashkil etadi. Dyui ta'limni hayot bilan chambarchas bog'lash, tinglovchiarni real muammolarni hal qilishga jalb etish zaruratini ta'kidlagan. Bu qarashlar hozirgi zamon interaktiv metodologiyasining asosiy prinsiplarini belgilab beradi.

Uchinchidan, konstruktivistik ta'lim nazariyasi interaktiv o'qitishning falsafiy asosini tashkil etadi. Jan Piaje, Jerom Bruner va boshqa konstruktivistlarning g'oyalariga ko'ra, bilim tashqaridan "berilgan" narsa emas, balki o'quvchi tomonidan faol ravishda qurilgan tuzilmadir. Interaktiv o'qitish aynan shu jarayonni ta'minlaydi - tinglovchiar tajriba, muhokama va hamkorlik orqali bilimlarni mustaqil ravishda qurishadi. An'anaviy va interaktiv o'qitish paradigmalarning qiyosiy tahlili An'anaviy ta'lim paradigmasida o'qituvchi bilim beruvchi, o'quvchi esa bilim qabul qiluvchi sifatida namoyon bo'ladi. Bu yondashuvda ta'lim jarayoni asosan bir tomonlama xarakterga ega: o'qituvchi tushuntiradi, o'quvchi esa eshitadi, eslab qoladi va takrorlaydi. Ta'lim mazmuni asosan tayyor bilimlarni uzatish orqali amalga oshiriladi va o'quvchining faol ishtiroki minimal darajada bo'ladi. Bu paradigmada baholash ham asosan reproduktiv xarakterga ega - o'quvchi olgan bilimlarini qanchalik aniq takrorlay olishi baholanadi. Interaktiv ta'lim paradigmasi esa tubdan boshqacha tamoyillarga asoslanadi. Bu yondashuvda o'qituvchi fasilitator, ko'rsatma beruvchi, hamkorlik jarayonini tashkil etuvchi sifatida faoliyat yuritadi. O'quvchi esa ta'lim jarayonining faol subyekti, bilimlarni mustaqil kashf etuvchi va muammolarni hal qiluvchi sifatida qatnashadi. Ta'lim jarayoni ikki yoki ko'p tomonlama muloqotga asoslangan bo'lib, tinglovchiar bir-birlari bilan va o'qituvchi bilan doimiy o'zaro ta'sirda bo'ladilar. Interaktiv paradigmada ta'lim mazmuni nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish, balki bilimlarni qo'llash, tahlil qilish, sintez qilish va yangi bilimlarni yaratish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Tinglovchiarning faol ishtiroki maksimal darajada ta'minlanadi va baholash jarayoni ham murakkablashadi - nafaqat natijalar, balki jarayon, o'quvchining rivojlanish dinamikasi, kritik fikrlash qobiliyati va boshqa kompetensiyalar baholanadi.

O'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirishning asosiy tamoyillari O'quvchini ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantirish interaktiv o'qitishning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bu jarayon bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi. Birinchi tamoyil - o'quvchi markazlilik (student-centered learning). Bu tamoyilga ko'ra, ta'lim jarayoni o'quvchining ehtiyojlari, qiziqishlari, imkoniyatlari va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. O'qituvchi o'z darsini rejalashtirish

jarayonida tinglovchiarning oldingi bilimlarini, tajribasini va qiziqishlarini inobatga oladi hamda ularga tanlov erkinligini beradi.

Ikkinchi tamoyil - faollik va mustaqillik. Interaktiv o'qitishda tinglovchiar ta'lim jarayonida passiv tinglovchilar emas, balki faol ishtirokchilar bo'lishlari kutiladi. Ular savollar berishadi, fikrlarini bildiradilar, muammolarni mustaqil hal qilishga harakat qilishadi va o'z ta'lim jarayoniga mas'uliyat bilan yondashishadi. O'qituvchi bu jarayonda yordam beradi, lekin tinglovchiarning o'rniga qaror qabul qilmaydi yoki masalalarni hal qilmaydi.

Uchinchi tamoyil - hamkorlik va o'zaro ta'sir. Tinglovchiar yakka tartibda emas, balki guruh tarkibida, bir-birlari bilan hamkorlikda ishlashadi. Bu jarayonda ular kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradilar, boshqalarning fikrlarini tinglashni va hurmat qilishni o'rganadilar, hamda jamoaviy ishda o'z hissalarini qo'shadilar. O'zaro ta'sir jarayonida tinglovchiar nafaqat o'qituvchidan, balki bir-birlaridan ham o'rganadilar.

To'rtinchi tamoyil - refleksiya va o'z-o'zini baholash. Interaktiv o'qitishda tinglovchiar o'z ta'lim jarayoni ustida fikr yuritishga, nimani o'rganganliklarini va qanday o'rganganliklarini tahlil qilishga o'rgatadilar. Ular o'z kuchli va zaif tomonlarini anglashadi, o'z rivojlanish yo'nalishlarini belgilashadi va o'z ta'lim jarayoniga ongli ravishda yondashishadi. Bu metacognitive (metakognitiv) ko'nikmalarni rivojlantiradi va tinglovchiarni hayot davomida o'rganuvchi shaxslarga aylantiradi.

Beshinchi tamoyil - real hayot bilan bog'liqlik va amaliyotga yo'naltirilganlik. Interaktiv ta'limda nazariy bilimlar abstrakt holda emas, balki real hayotdagi muammolar va vaziyatlar kontekstida o'rganiladi. Tinglovchiar nazariy bilimlarni amaliy vazifalar, loyihalar va real muammolarni hal qilish jarayonida qo'llashadi. Bu esa ta'limning motivatsiyasini oshiradi va o'rganilgan materialning mazmunlilikini ta'minlaydi.

Interaktiv o'qitishning psixologik asoslari va o'quvchi shaxsining rivojlanishiga ta'siri Interaktiv o'qitishning o'quvchi shaxsiga ta'siri ko'p qirrali va chuqurdir. Psixologik nuqtai nazardan, interaktiv metodlar o'quvchining kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kognitiv rivojlanish jihatidan, interaktiv metodlar tinglovchiarning fikrlash jarayonlarini faollashtiradi. Muammoli vaziyatlar, muhokamalar va guruhli ishlash tinglovchiarni tahlil qilishga, sintez qilishga, baholashga va yangi g'oyalarni yaratishga undaydi. Bloom taksonomiyasining yuqori darajalaridagi fikrlash ko'nikmalariga erishish interaktiv o'qitish orqali osonlashadi. Bundan tashqari, interaktiv metodlar kritik fikrlashni rivojlantiradi - tinglovchiar turli manbalardan keladigan ma'lumotlarni tahlil qilishadi, ularning ishonchliligini baholashadi va asosli xulosalar chiqarishadi.

Emotsional rivojlanish nuqtai nazaridan, interaktiv o'qitish tinglovchiarning o'z-o'ziga ishonchini mustahkamlaydi. Tinglovchiar o'z g'oyalarini erkin ifoda etish, xato qilish va undan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lganlarida, ular o'zlariga nisbatan ijobiy munosabat shakllantirishadi. Interaktiv muhitda muvaffaqiyat tajribasi tinglovchiarning ichki motivatsiyasini oshiradi va ularda ta'lim jarayoniga nisbatan ijobiy munosabat vujudga keltiradi.

Ijtimoiy rivojlanish jihatidan, interaktiv metodlar tinglovchiarda muhim ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Guruhda ishlash, muzokaralar olib borish, kelishmovchiliklarni hal qilish, boshqalarni tinglay bilish va hurmat qilish kabi ko'nikmalar interaktiv ta'lim jarayonida tabiiy ravishda rivojlanadi. Tinglovchiar turli qarashlar va nuqtai nazarlar mavjudligini anglashadi, pluralizm va tolerantlik qiymatlarini o'zlashtiradilar.

2. Interaktiv metodlarning didaktik imkoniyatlari va ularning ta'lim jarayonida o'quvchi faolligini oshirishdagi ahamiyati

Interaktiv metodlar zamonaviy didaktikaning eng kuchli vositalaridan biri hisoblanadi. Ular ta'lim jarayonini jonlantiradi, tinglovchiarning qiziqishini oshiradi va ta'lim samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Interaktiv metodlarning asosiy turlari va ularning tasnifi Interaktiv metodlar xilma-xilligi bilan ajralib turadi va turli mezonlar asosida tasniflanishi mumkin. Eng keng tarqalgan tasniflash metodlardan biri ularni faollik darajasiga ko'ra guruhlashdir. Yuqori faollik darajasiga ega metodlar tinglovchiarning maksimal darajada jalb etilishini talab qiladi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Debatlar va munozaralar - bu metodda tinglovchiar muayyan mavzu yoki muammo bo'yicha qarama-qarshi nuqtai nazarlarni himoya qilishadi. Debatlar tinglovchiarda kritik fikrlash, argumentatsiya qilish, gapirish san'ati va dalillarni tizimli ravishda taqdim etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- Rolli o'yinlar va simulyatsiyalar - tinglovchiar muayyan rollarni o'ynashadi va real yoki xayoliy vaziyatlarni modellashtiradilar. Bu metod ayniqsa tarixiy voqealar, ijtimoiy jarayonlar va murakkab o'zaro munosabatlarni tushunishda samarali hisoblanadi.

- Loyiha usuli - tinglovchiar uzoq muddatli tadqiqot loyihalarini amalga oshiradilar, bu jarayonda ular muammoni aniqlashdan tortib, yechim topish va natijalarni taqdim etishgacha bo'lgan barcha bosqichlarni o'tadilar.

O'rtacha faollik darajasiga ega metodlar tinglovchiarning faol ishtirokini talab qiladi, lekin tuzilmasi ancha aniq belgilangan:

- Klaster metodi - ma'lumotlarni vizual tarzda tashkil etish texnikasi bo'lib, tinglovchiar markaziy g'oya atrofida bog'langan tushunchalar tarmog'ini yaratishadi.

- Aqliy hujum (brainstorming) - guruh a'zolari muayyan muammo yoki vazifa bo'yicha barcha mumkin bo'lgan g'oyalarni erkin tarzda bildiradilar, tanqidsiz va baholashsiz.

- Kichik guruhlarda ishlash - tinglovchiar 3-6 kishilik guruhlariga bo'linib, muayyan vazifani birgalikda bajaradilar, so'ngra natijalarni butun sinfga taqdim etadilar.

- "Zig-zag" metodi - har bir o'quvchi materialning bir qismini o'rganadi, keyin boshqa tinglovchiar bilan bilimlarini almashadi va natijada hamma to'liq ma'lumotga ega bo'ladi.

Nisbatan past faollik darajasiga ega, lekin interaktiv xususiyatga ega metodlar:

- Savol-javob metodlari - o'qituvchi yoki tinglovchiar tomonidan berilgan savollar asosida dialog tarzida ta'lim jarayoni amalga oshiriladi.

- Muammoli ta'lim - o'qituvchi muammoli vaziyat yaratadi va tinglovchiar uni hal qilish yo'llarini qidiradilar.

- Presentatsiyalar va taqdimotlar - tinglovchiar o'rgangan materiallarini auditoriyaga taqdim etadilar va savollarga javob berishadi.

Interaktiv metodlarning didaktik afzalliklari Interaktiv metodlarning an'anaviy metodlarga nisbatan bir qator muhim didaktik afzalliklari mavjud. Bilimlarning chuqurligi va barqarorligi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson faqat eshitgan narsasining 10%, ko'rgan narsasining 20%, lekin o'zi qilgan va muhokama qilgan narsasining 90% gacha eslab qoladi. Interaktiv metodlar tinglovchiarni faol qiladi, ular nafaqat ma'lumotlarni qabul qiladilar, balki ular ustida ishlaydilar, muhokama qiladilar va amalda qo'llaydilar. Natijada bilimlar yanada chuqur va barqaror bo'ladi. Yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishi. Interaktiv metodlar tinglovchiarni tahlil qilishga, sintez qilishga, baholashga va yangi g'oyalar yaratishga undaydi. Masalan, debatlar tinglovchiarni turli nuqtai nazarlarni tahlil qilishga, ularning kuchli va zaif tomonlarini baholashga majbur qiladi. Loyihaviy ishlarda esa tinglovchiar turli manbalardan ma'lumotlarni sintez qilishlari va yangi mahsulot yaratishlari kerak. Motivatsiyaning oshishi. Interaktiv darslar tinglovchiar uchun qiziqarli va jalb etuvchi bo'ladi. Ular passiv tinglovchi emas, balki jarayonning faol ishtirokchisi sifatida o'zlarini his qilishadi. Guruhda ishlash, raqobat elementlari, ijodiy vazifalar tinglovchiarning ichki motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, real hayot bilan bog'liqlik tinglovchiarga o'rganilayotgan materialning amaliy qiymatini ko'rish imkonini beradi.

Ijtimoiy ko'nikmalarining rivojlanishi. Interaktiv metodlar tinglovchiarda hamkorlik qilish, kommunikatsiya o'rnatish, boshqalarni tinglay bilish, muzokaralar olib borish va kelishmovchiliklarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Zamonaviy jamiyatda bu ko'nikmalar akademik bilimlar bilan bir qatorda muhim ahamiyatga ega.

Individual yondashuvning ta'minlanishi. Interaktiv metodlar turli darajadagi va turli qobiliyatga ega tinglovchiarni bir vaqtning o'zida jalb etish imkonini beradi. Masalan, guruhli ishlashda har bir o'quvchi o'z kuchiga va qobiliyatiga mos keladigan vazifani olishi mumkin. Ba'zi tinglovchiar yaxshi tadqiqotchi, boshqalari yaxshi tashkilotchi yoki prezentator bo'lishi mumkin - interaktiv metodlar hammaga o'z imkoniyatlarini namoyon etish imkonini beradi.

Interaktiv metodlarni qo'llashda o'qituvchining roli va vazifasi Interaktiv o'qitishda o'qituvchining roli an'anaviy roldan tubdan farq qiladi. O'qituvchi bilim beruvchi emas, balki fasilitator - jarayonni yengillashtiruvchi, yo'l ko'rsatuvchi va qo'llab-quvvatlovchi sifatida harakat qiladi.

O'qituvchining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: Muhitni yaratish - o'qituvchi sinf xonasida psixologik jihatdan qulay, xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratadi. Tinglovchiar o'z g'oyalarini erkin ifoda eta olishlari, xato qilish va undan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishlari kerak. Vazifalarni loyihalash - o'qituvchi interaktiv vazifalarni diqqat bilan rejalashtiradi va loyihalaydi. Vazifalar tinglovchiarning darajasiga mos, qiziqarli va maqsadga muvofiq bo'lishi kerak.

Jarayonni boshqarish - interaktiv darsda o'qituvchi jarayonni nazorat qiladi, lekin uni to'liq boshqarmaydi. U zarur bo'lganda yo'l ko'rsatadi, maslahat beradi, lekin tinglovchiarga mustaqil fikrlash va harakat qilish erkinligini beradi. Savollar berish - o'qituvchi ochiq savollar orqali tinglovchiarning fikrini rivojlantiradi, ularni chuqurroq o'ylashga undaydi va yangi istiqbollarni ochishga yordam beradi. Qo'llab-quvvatlash - o'qituvchi har bir o'quvchini qo'llab-quvvatlaydi, ularning harakatlarini rag'batlantiradi va muvaffaqiyatlarini ta'kidlaydi. Bu ayniqsa zaif tinglovchiar uchun muhimdir.

Baholash va qayta aloqa berish - o'qituvchi tinglovchiarga doimiy ravishda konstruktiv qayta aloqa beradi, ularning rivojlanishini kuzatadi va zarur bo'lganda qo'shimcha yordam ko'rsatadi. Interaktiv metodlarni qo'llashning samaradorlik mezonlari Interaktiv metodlarning samaradorligini baholash uchun bir necha mezonlardan foydalanish mumkin:

- Tinglovchiar faolligining darajasi - darsda qancha foiz tinglovchiar faol ishtirok etishi
- O'zlashtirilgan bilimlarning chuqurligi va barqarorligi - tinglovchiar materialni qanchalik yaxshi tushunishlari va eslab qolishlari
- Yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarining namoyon bo'lishi - tinglovchiar tahlil, sintez, baholash darajasida ishlashlari
- Motivatsiya va qiziqish darajasi - tinglovchiarning darsga bo'lgan munosabati
- Ijtimoiy ko'nikmalarining rivojlanishi - hamkorlik, kommunikatsiya ko'nikmalarining yaxshilanishi

- O'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarining shakllanishi - tinglovchiarning o'z ta'limiga mas'uliyat bilan yondashuvi

3. Tarix ta'limida kompetensiyaviy yondashuv va interaktiv metodlarning integratsiyasi: nazariy-amaliy jihatlari

Tarix fani o'z mohiyati va mazmuni jihatidan interaktiv metodlar qo'llash uchun keng imkoniyatlar beradi. Kompetensiyaviy yondashuv va interaktiv metodlar integratsiyasi tarix ta'limini yanada samarali va zamonaviy qiladi.

Tarix ta'limida kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati Kompetensiyaviy yondashuv - bu ta'limda nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki ularni amaliy hayotda qo'llash qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan yondashuv. Kompetensiya - bu bilimlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar va shaxsiy sifatlarning birlashmasidan iborat bo'lib, muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi. Tarix fanini o'qitishda quyidagi asosiy kompetensiyalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega: Tarixiy fikrlash kompetensiyasi - bu tinglovchiarning tarixiy voqealar va jarayonlarni tahlil qilish, ular o'rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, tarixiy manbalarni tanqidiy baholash va tarixiy kontekstda fikr yuritish qobiliyatidir. Bu kompetensiya tinglovchiarga o'tmishni to'g'ri tushunish va hozirgi kuni tarixiy nuqtai nazardan baholash imkonini beradi.

Xronologik kompetensiya - tarixiy voqealarni vaqt jihatidan to'g'ri joylashtirish, davrlashtirishni tushunish va turli davrlar o'rtasidagi farqlarni anglash qobiliyati. Bu kompetensiya tarixiy xotirani shakllantiradi va tinglovchiarga katta tarixiy manzarani ko'rish imkonini beradi. Manba bilan ishlash kompetensiyasi - tarixiy manbalarni topish, tahlil qilish, tanqidiy baholash va ulardan kerakli ma'lumotlarni olish qobiliyati. Zamonaviy axborot davrida bu kompetensiya ayniqsa muhimdir, chunki tinglovchi turli manbalardan keladigan ma'lumotlarni tahlil qilish va ularning ishonchliligini baholash zaruriyatiga duch kelishadi. Tarixiy empatiya kompetensiyasi - o'tmish davr odamlarining motivlarini, qadriyatlarini va xatti-harakatlarini o'sha davr kontekstida tushunish qobiliyati. Bu kompetensiya tinglovchiarga o'tmishni hozirgi kun nuqtai nazaridan emas, balki o'sha davr kontekstida baholash imkonini beradi.

Kommunikativ kompetensiya - tarixiy bilimlarni og'zaki va yozma shaklda aniq va mantiqiy tarzda ifoda etish, tarixiy munozaralarda ishtirok etish va o'z nuqtai nazarini asoslab berish qobiliyati. Tadqiqot kompetensiyasi - tarixiy tadqiqot o'tkazish, muammoni aniqlash, gipoteza qo'yish, ma'lumotlar to'plash va tahlil qilish, xulosalar chiqarish qobiliyati.

Interaktiv metodlar orqali tarix kompetensiyalarini shakllantirish Interaktiv metodlar tarix ta'limida kompetensiyalarni samarali shakllantirish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Keling, asosiy interaktiv metodlarning tarix darslarida qo'llanilishi va ular orqali kompetensiyalarning shakllanishini ko'rib chiqamiz.

Tarixiy munozaralar va debatlar - bu metod tinglovchiarda tarixiy fikrlash, tanqidiy baholash va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi. Masalan, "Temurning harbiy yurishlari - istilo yoki civilizatsiya tarqatish?" mavzusida debat o'tkazish tinglovchiarni turli nuqtai nazarlarni o'rganishga, tarixiy dalillarni to'plashga va o'z argumentlarini asoslab berishga undaydi. Bu jarayonda tinglovchiar tarixiy manbalarga murojaat qilishadi, ularni taqqoslaydilar va tanqidiy baholashadi. Tarixiy rolli o'yinlar va simulyatsiyalar - bu metodlar tarixiy empatiya va situatsion fikrlash kompetensiyalarini rivojlantiradi. Masalan, "Amir Temurning davlat kengashi" rolli o'yinida tinglovchiar turli vazirlar, qo'shinboshilar va maslahatchilr rolida muayyan tarixiy vaziyat bo'yicha qarorlar qabul qilishadi. Bu jarayonda ular o'sha davr odamlarining motivlarini va qarashlarini tushunishga harakat qilishadi, tarixiy shaxsiyatlarining qarorlar qabul qilishidagi murakkabliklarni his etishadi.

Loyihaviy metodlar - tarixiy tadqiqot loyihalarini amalga oshirish orqali tinglovchiar tadqiqot kompetensiyasini, manba bilan ishlash ko'nikmalarini va tarixiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradilar. Masalan, "O'z oilamning tarixiy daraxti va milliy tarixdagi o'rni" loyihasi tinglovchiarni oilaviy arxivlar, keksa kishilarning xotirasi va tarixiy hujjatlar bilan ishlashga, mikrotarixni makrotarix bilan bog'lashga o'rgatadi. "Tarixiy manba" usuli - tinglovchiarga turli tarixiy manbalar (hujjatlar, xronikalar, xatlar, rasmlar, narsalar) taqdim etilib, ularni tahlil qilishlari so'raladi. Bu metod manba bilan ishlash kompetensiyasini to'g'ridan-to'g'ri rivojlantiradi. Masalan, Amir Temur davridagi turli mualliflarning (Sharafuddin Ali Yazdiy, Ibn Arabshoh, Clavijo) yozishmalarini taqqoslash orqali tinglovchiar manbalarning subjektivligini, kontekstning ahamiyatini va tanqidiy yondashuvning zarurligini tushunishadi.

"Tarixiy detektiv" usuli - tinglovchiarga tarixiy jumboq yoki muammo beriladi va ular turli manbalar asosida uni hal qilishlari kerak. Masalan, "Ulug'bek qotillarining haqiqiy motivlari nima edi?" savoli tinglovchiarni chuqur tadqiqotga, turli manbalarni tahlil qilishga va o'z xulosalarini asoslashga undaydi.

Kichik guruhlarda tarixiy tadqiqot - guruh a'zolari birgalikda tarixiy mavzuni o'rganishadi, har biri o'z qismini tayyorlaydi va natijada umumiy taqdimot yoki hisobot tayyorlanadi. Bu metod hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga, tarixiy bilimlarni chuqurlashtiradi.

Venn diagrammasi va taqqoslash jadvallari - turli tarixiy davr, jarayon yoki shaxsiyatlarni taqqoslash orqali tinglovchiar tahliliy fikrlash va umumiylik va farqlarni aniqlash kompetensiyalarini rivojlantiradilar. Masalan, Amir Temur va Aleksandr Makedonskiyning harbiy strategiyalarini taqqoslash.

Tarixiy xronologiya yaratish (timeline) - tinglovchiar muhim tarixiy voqealarni xronologik tartibda joylashtirishadi va ular o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlashdilar. Bu xronologik kompetensiyani mustahkamlaydi.

Tarix darslarida interaktiv metodlardan foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar Tarix darslarida interaktiv metodlarni samarali qo'llash uchun quyidagi amaliy tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiqdir: Maqsadlarni aniq belgilash - har bir interaktiv faoliyat aniq ta'limiy maqsadga xizmat qilishi kerak. O'qituvchi qaysi kompetensiya yoki ko'nikmani rivojlantirmoqchi ekanligini oldindan belgilashi zarur. Masalan, debat o'tkazish oldidan o'qituvchi "Bu debat orqali tinglovchiar tarixiy dalillar bilan ishlash, argumentatsiya qilish va turli nuqtai nazarlarni baholash kompetensiyalarini rivojlantiradilar" degan aniq maqsad qo'yishi kerak. Bosqichma-bosqich kiritish - interaktiv metodlarni birdaniga emas, bosqichma-bosqich joriy etish kerak. Avval oddiy metodlardan (masalan, juftlarda muhokama) boshlab, asta-sekin murakkabroq metodlarga (debat, loyihalar) o'tish maqsadga muvofiq.

Tinglovchilarni tayyorlash - interaktiv faoliyatdan oldin tinglovchiarga vazifani aniq tushuntirish, zarur bo'lgan materiallar bilan ta'minlash va kutilayotgan natijalarni ko'rsatish muhimdir. Masalan, rolli o'yindan oldin tinglovchiarga o'sha davr haqida kerakli ma'lumotlar berish va rollarning xususiyatlarini tushuntirish zarur. Vaqtni to'g'ri taqsimlash - interaktiv metodlar ko'proq vaqt talab qiladi, shuning uchun dars rejasini diqqat bilan tuzish kerak. Faoliyatning har bir bosqichi uchun aniq vaqt belgilash va undan chetga chiqmaslik muhimdir.

Guruhlarni maqsadga muvofiq tashkil etish - guruhli ishlarda tinglovchiarni turli darajadagi va turli ko'nikmalarga ega tinglovchiardan tashkil topgan aralash guruhlariga bo'lish samarali. Bu o'zaro o'rganishni ta'minlaydi va barcha tinglovchiarni jalb etadi.

Jarayonni kuzatish va yo'naltirish - interaktiv faoliyat davomida o'qituvchi guruhlarni kuzatib borishi, zarur bo'lganda maslahat berishi va jarayonni to'g'ri yo'nalishda ushlab turishi kerak. Lekin bunda ortiqcha aralashmaslik va tinglovchiarga mustaqillik berish ham zarur.

Refleksiya va muhokama - har qanday interaktiv faoliyatdan keyin albatta refleksiya va umumiy muhokama o'tkazish kerak. Tinglovchiar nimani o'rganganliklarini, qanday qiyinchiliklarga duch kelganliklarini va qanday xulosalar chiqarganliklarini muhokama qilishlari kerak.

Baholashni to'g'ri tashkil etish - interaktiv faoliyatlarda nafaqat natijalar, balki jarayon ham baholanishi kerak. Tinglovchiarning ishtiroki, hamkorligi, ijodiy yondashuvi va rivojlanishi ham e'tiborga olinishi zarur. Criterial baholash usulini qo'llash samarali bo'ladi.

2-NAZARIY MASHG'ULOT: TARIX DARSLARINI LOYIHALASHDA BLENDED LEARNING VA STEAM ELEMENTLARDAN FOYDALANISH. TARIX DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN INTERAKTIV METODLAR TASNIFI

REJA

1. Tarix darslarini loyihalashda Blended Learning yondashuvi: nazariy asoslar, modellari va STEAM elementlarining integratsiyasi

2. Tarix darslarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar tasnifi: muammoli ta'lim, munozara va debatlar, tarixiy rekonstruksiya, simulyatsiya metodlarining xususiyatlari

3. Loyiha asosida o'qitish metodining tarix fanida qo'llanishi: loyiha turlari, bosqichlari va har bir metodning dars maqsadlariga mos holda tatbiqi

1. Tarix darslarini loyihalashda blended learning yondashuvi: nazariy asoslar, modellari va steam elementlarining integratsiyasi

Blended Learning (Aralash ta'lim) kontsepsiyasi va tarix ta'limida qo'llanilishi

Blended Learning - bu an'anaviy (yuzma-yuz) va onlayn ta'lim formatlarini maqsadli ravishda birlashtiruvchi zamonaviy ta'lim yondashuvi hisoblanadi. Bu yondashuv ikki muhit - fizik sinf xonasi va virtual ta'lim muhitining afzalliklarini birlashtirish orqali ta'lim samaradorligini maksimal darajada oshirishga qaratilgan.

Tarix fanida Blended Learning yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu fan o'z mohiyati jihatidan keng qamrovli ma'lumotlar bazasi, turli manba va materiallarni tahlil qilish hamda vizual-interaktiv elementlardan foydalanishni talab qiladi. An'anaviy tarix darslarida vaqt cheklanganligi tufayli ko'plab muhim materiallar, qo'shimcha manbalar va chuqurroq tahlillar uchun imkoniyat bo'lmasligi mumkin. Blended Learning esa bu muammoni hal qiladi - asosiy nazariy materiallar va kirish ma'lumotlari onlayn shaklda berilishi mumkin, sinf darslari esa muhokama, tahlil, amaliy mashg'ulotlar va interaktiv faoliyatlarga bag'ishlanadi.

Blended Learning yondashuvining tarix ta'limidagi asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

Individual sur'atda o'qish imkoniyati - har bir o'quvchi o'z imkoniyatlari va sur'atiga mos ravishda onlayn materiallarni o'rganishi mumkin. Ba'zi tinglovchilar tezroq o'zlashtirishadi va qo'shimcha chuqurroq ma'lumotlarga muhtoj bo'lishadi, boshqalari esa asosiy tushunchalarni mustahkamlash uchun ko'proq vaqt talab qiladi.

Keng qamrovli resurslarga kirish - tinglovchilar global tarixiy arxivlar, raqamli muzeylar, virtual rekonstruksiya, dokumentar videolar va boshqa boy resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Faol o'rganish vaqtini oshirish - sinf darslarida passiv tinglovchi bo'lish o'rniga, tinglovchilar muhokamalar, debatlar, loyihalar va boshqa interaktiv faoliyatlarda faol ishtirok etadilar.

Ta'lim jarayonini kuzatish va baholash - raqamli platformalar orqali o'qituvchi har bir o'quvchining o'rganish jarayonini kuzatib borishi, ularning qiynalayotgan qismlarini aniqlashi va o'z vaqtida yordam berishi mumkin.

Multimediya va vizual resurslardan samarali foydalanish - tarixiy voqealar, jarayonlar, arxeologik topilmalar va madaniy merosni video, animatsiya, 3D modellar orqali yanada yaxshi tushuntirish mumkin.

Blended Learning modellari va ularning tarix darslarida tatbiqi

Blended Learning ning bir nechta asosiy modellari mavjud bo'lib, har biri o'zining xususiyatlari va qo'llanish sohasiga ega:

1. Rotation Model (Rotatsiya modeli)

Bu modelda tinglovchilar turli ta'lim stansiyalari yoki faoliyat turlari o'rtasida belgilangan jadval bo'yicha almashadilar. Tarix darslarida bu model quyidagi variantlarda qo'llanilishi mumkin:

Station Rotation (Stansiyalar bo'yicha rotatsiya) - sinfda bir necha ta'lim stansiyalari tashkil etiladi. Masalan, "O'rta asrlar Yevropasi" mavzusini o'rganishda:

- 1-stansiya: Kompyuterda interaktiv xarita bilan ishlash - tinglovchilar O'rta asr Yevropasining siyosiy xaritasini o'rganadilar
- 2-stansiya: O'qituvchi bilan kichik guruh - feodalizm tizimining mohiyatini muhokama qilish
- 3-stansiya: Tarixiy hujjatlar bilan mustaqil ishlash - o'rta asr xartiyalari va hujjatlarini tahlil qilish
- 4-stansiya: Kreativ vazifa - ritssarlik madaniyatini aks ettiruvchi poster yaratish

Har 15-20 daqiqada guruhlar stansiyalarni almashtirib, dars oxirida barcha tinglovchilar mavzu bo'yicha kompleks bilimga ega bo'ladilar.

Lab Rotation (Laboratoriya rotatsiyasi) - tinglovchiarning bir qismi an'anaviy sinfda dars o'tadilar, boshqa qismi esa kompyuter xonasida onlayn materiallar bilan ishlaydilar va kunning ikkinchi yarmida o'rin almashtirishadi.

Flipped Classroom (Teskari sinf) - bu tarix ta'limida eng samarali modellardan biri hisoblanadi. Bu modelda tinglovchilar uyda video darslar, onlayn ma'ruzalar yoki o'quv materiallari orqali yangi mavzu bilan tanishadilar, sinfda esa o'rganilgan materiallarni muhokama qilish, tahlil qilish, amaliy mashg'ulotlar va loyihalarga vaqt sarflanadi.

Masalan, "Ipak yo'li: Sharq va G'arb orasidagi madaniy almashinuv" mavzusida:

- Uyda: Tinglovchilar 15 daqiqalik video darsni tomosha qiladilar, interaktiv xaritada Ipak yo'lining marshruti bilan tanishadilar, qisqa testni topshiradilar

- Sinfda: Tinglovchiar Ipak yo'li orqali tarqalgan texnologiyalar, g'oyalar va tovarlar haqida debat o'tkazadilar, "Savdogar sayohati" rolli o'yinini o'ynashadi, Sharq va G'arb madaniyatlarining o'zaro ta'sirini tahlil qiladilar

Bu model sinf vaqtini ancha samarali ishlatish imkonini beradi va tinglovchiar faol ta'lim faoliyatiga ko'proq vaqt ajratadilar.

2. Flex Model (Moslashuvchan model)

Bu modelda ta'limning asosiy qismi onlayn shaklda amalga oshiriladi, lekin o'qituvchi zarurat tug'ilganda yuzma-yuz qo'llab-quvvatlash va yo'l-yo'riq beradi. Tarix fanida bu model ayniqsa ixtiyoriy kurslar, to'garaklar yoki qo'shimcha ta'lim dasturlari uchun mos keladi.

Masalan, "Jahon tarixidagi buyuk imperiyalar: qiyosiy tahlil" kursi:

- Tinglovchiar mustaqil ravishda onlayn platformada Rim, Forsiya, Chin, Usmonli imperiyalari haqida materiallarni o'rganadilar

- Haftalik onlayn testlar va topshiriqlar bajaradilar

- Har haftada 1-2 marta o'qituvchi bilan individual yoki kichik guruh konzultatsiyalariga qatnashadilar

- Oxirida qiyosiy tahlil loyihasini taqdim etadilar

3. A La Carte Model (Tanlov modeli)

Tinglovchiar asosiy darslardan tashqari, qo'shimcha onlayn kurslarni mustaqil ravishda tanlab oladilar. Tarix fanida bu model qiziqarli qo'shimcha mavzularni chuqurroq o'rganish uchun imkoniyat beradi.

Masalan, asosiy tarix dasturidan tashqari:

- "Arxeologiya asoslari va tarixiy topilmalar"

- "Tarixda ayollar: unutilgan qahramonlar"

- "Harbiy tarix va strategiya"

- "Tarixiy falsafa va g'oyalar tarixi"

kabi onlayn kurslar taklif etilishi mumkin.

4. Enriched Virtual Model (Boyitilgan virtual model)

Tinglovchiar asosan masofaviy ta'lim oladilar, lekin majburiy yuzma-yuz sessiyalarda qatnashadilar. Bu model ayniqsa pandemiya davrida keng tarqaldi va hozir ham gibrid ta'lim sharoitida qo'llanilmoqda.

STEAM yondashuvining mohiyati va tarix faniga integratsiyasi

STEAM - bu Science (Fan), Technology (Texnologiya), Engineering (Muhandislik), Arts (San'at) va Mathematics (Matematika) fanlarini integratsiyalashgan holda o'qitish yondashuvi bo'lib, tinglovchiarda kompleks fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tarix fani an'anaviy ravishda gumanitar fan sifatida qaralsa-da, STEAM elementlarini tarix ta'limiga kiritish nafaqat mumkin, balki juda samarali ham hisoblanadi. Tarix mohiyatan fanlararo fan bo'lib, u texnologiya tarixi, san'at tarixi,

iqtisodiy rivojlanish, geografik kashfiyotlar va boshqa ko'plab aspektlarni o'z ichiga oladi.

Tarix va Science (Fan) integratsiyasi:

Tarixiy jarayonlarni ilmiy usullar bilan o'rganish, arxeologiya va antropologiya metodlarini tushunish, tarixiy voqealarning ilmiy asoslarini tahlil qilish:

- Qadimgi sivilizatsiyalarning astronomik bilimlari (Bobil, Misr, Mayya)
- Zamonaviy arxeologik kashfiyotlar va ularning tarixiy tushunchalarimizni qanday o'zgartirishi (radiokarbon sanash, DNK tahlili)
- Tarixiy epidemiyalar va ularning jamiyatga ta'siri (Qora o'lim, Isitma kasali Amerika qit'asida)
- Iqlim o'zgarishlari va sivilizatsiyalarning yuksalishi yoki inqirozi (Mesopotamiya, Mayya)

Amaliy mashg'ulot: Tinglovchiar Ipak yo'li bo'ylab tarqalgan texnologiyalarni (qog'oz, qoliplash, darmon o'simliklari) o'rganib, ularning ilmiy asoslarini tahlil qiladilar va shu texnologiyalarning tarixiy jarayonlarga ta'sirini ko'rsatuvchi infografika yaratadi.

Tarix va Technology (Texnologiya) integratsiyasi:

Texnologik rivojlanishning tarixiy jarayonlarga ta'siri va zamonaviy texnologiyalardan tarixni o'rganishda foydalanish:

- Texnologik inqiloblar tarixi (temir asr, sanoat inqilobi, raqamli inqilob)
- Virtual rekonstruksiya - yo'qolgan tarixiy obyektlarni 3D modellashtirish
- Raqamli xaritalashtirish va GIS (Geografik axborot tizimlari) yordamida tarixiy jarayonlarni vizualizatsiya qilish
- Tarixiy hujjatlarni raqamlashtirib saqlash va ularga ommaviy kirish

Amaliy mashg'ulot: Tinglovchiar yo'qolgan tarixiy inshootni (masalan, Samarqandning qadimgi qismi yoki Axemeniylar davri saroylari) zamonaviy dasturlar yordamida virtual ravishda qayta tiklashadi, tarixiy manbalar va arxeologik ma'lumotlarga asoslanib.

Tarix va Engineering (Muhandislik) integratsiyasi:

Tarixiy muhandislik yutuqlarini o'rganish va ularni zamonaviy bilimlar bilan taqqoslash:

- Qadimgi muhandislik mo'jizalari (Misr piramidalari, Rim akvaduklari, Xitoy devori)
- O'rta asr arxitekturasi va qurilish texnologiyalari (gotik soborlar, islom arxitekturasi)
- Harbiy texnika va mudofaa inshootlarining evolyutsiyasi
- Transport tizimlarining rivojlanishi va jamiyatga ta'siri (Rim yo'llari, temir yo'l, aviatsiya)

Amaliy mashg'ulot: Tinglovchiar Registon ansambli binolarining qanday qilib zilzilaga chidamli qilib qurilganligini o'rganadilar va kichik modelini yaratib, uning konstruktiv xususiyatlarini tahlil qiladilar.

Tarix va Arts (San'at) integratsiyasi:

San'at tarixiy jarayonlarning ko'zgusi va madaniy rivojlanishning indikatori sifatida:

- Tarixiy davrlarda san'at uslublari va ularning ijtimoiy-siyosiy konteksti (Uyg'onish davri, barokko, modernizm)

- Tarixiy voqealarning san'atda aks etishi (urush rasmlari, inqilobiy plakatlari, memorial yodgorliklari)

- Tarixiy davrlarda musiqiy madaniyat va uning ijtimoiy ahamiyati

- Tarixiy kostyum va uning ijtimoiy ierarxiyani aks ettirishi

Amaliy mashg'ulot: Tinglovchiar muayyan tarixiy davr (masalan, Somoniylar davri) uchun miniatyura, kaligrafiya yoki keramika asarini yaratishadi, o'sha davr uslubi va texnikasidan foydalanib.

Tarix va Mathematics (Matematika) integratsiyasi:

Tarixiy statistika, demografiya, iqtisodiy tahlillar:

- Aholining o'sishi va migratsiya jarayonlarini matematik modellashtirish

- Urushlar, epidemiyalar va boshqa tarixiy voqealarning demografik oqibatlarini grafik shaklda tahlil qilish

- Tarixda matematik yutuqlar (arabcha raqamlar, algebra, trigonometriya rivojlanishi)

- Savdo marshrulari va iqtisodiy statistikani tahlil qilish

Amaliy mashg'ulot: Tinglovchiar Ulug'bek rasadxonasida olib borilgan astronomik kuzatishlar aniqligini zamonaviy ma'lumotlar bilan taqqoslaydilar, matematik hisoblarni o'tkazadilar va o'sha davrning ilmiy yutuqlarini baholaydilar.

STEAM loyihalarining tarix darslarida qo'llanilish modeli

STEAM yondashuviga asoslangan kompleks loyihalar tarix ta'limini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Quyida bir necha model loyihalarni ko'rib chiqamiz:

Loyiha 1: "Tarixiy shahar - Samarqand: vaqt va fazoda sayohat"

Integratsiya: Tarix + Texnologiya + Muhandislik + San'at + Matematika

Maqsad: Tinglovchiar Somoniylar davridan hozirgi kungacha Samarqand shahrining rivojlanishini ko'rsatuvchi interaktiv raqamli loyiha yaratadi.

Bosqichlar:

1. Tarixiy tadqiqot: Turli davrlarda Samarqand shahri haqida ma'lumot to'plash

2. Arxitektura tahlili: Yirik inshootlarning qurilish texnologiyalari va me'moriy xususiyatlarini o'rganish

3. Raqamli xaritalashtirish: GIS dasturlari yordamida shaharning turli davrlardagi xaritalarini yaratish

4. 3D modellashtirish: Asosiy yodgorliklarni virtual ravishda qayta tiklash

5. Taqdimot: Virtual ekskursiya yaratish va tarixiy shaharning transformatsiyasini ko'rsatish

Loyiha 2: "Ulug' ipak yo'li: savdo, texnologiya va madaniyatlar aloqasi"

Integratsiya: Tarix + Geografiya + Matematika + Iqtisodiyot + San'at

Maqsad: Ipak yo'lining jahon tarixidagi rolini kompleks tahlil qilish va uning zamonaviy analogiyalarini topish

Bosqichlar:

1. Marshrut xaritalash: Ipak yo'lining asosiy tarmoqlarini zamonaviy raqamli xaritada belgilash

2. Iqtisodiy tahlil: Asosiy savdo tovarlarini aniqlash, ularning qiymatini taqqoslash va savdo hajmlarini hisoblash

3. Madaniy diffuziya: Texnologiyalar, g'oyalar va dinlarning tarqalishini vizualizatsiya qilish

4. Zamonaviy taqqoslash: Ipak yo'li bilan "Bir kamar - Bir yo'l" tashabbusini taqqoslash

5. Multimedia taqdimot: Interaktiv prezentatsiya yoki qisqa dokumentar film yaratish

Blended Learning va STEAM yondashuvlarini birlashtirish: sinergiya effekti

Blended Learning va STEAM yondashuvlarini birgalikda qo'llash kuchli sinergiya effektini beradi. Onlayn platformalar STEAM loyihalarini amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi:

- Onlayn fazoda tinglovchiar global resurslarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar

- Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar kompleks jarayonlarni modellashtirish imkonini beradi

- Hamkorlikdagi onlayn vositalar (Google Workspace, Miro, Padlet) guruhli loyihalarda samarali ishlashga yordam beradi

- Multimedia vositalar taqdimotlarni professionalroq qilish imkonini beradi

- Sinf darslarida esa amaliy, hands-on faoliyatlar, muhokamalar va prezentatsiyalar amalga oshiriladi

Bu integratsiya natijasida tinglovchiar XXI asr ko'nikmalari - raqamli savodxonlik, kritik fikrlash, kreativlik, hamkorlik - ni tarixiy bilimlar bilan birgalikda egallaydilar.

2. Tarix darslarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar tasnifi: muammoli ta'lim, munozara va debatlar, tarixiy rekonstruksiya, simulyatsiya metodlarining xususiyatlari

Tarix darslarida interaktiv metodlar keng ko'lamda qo'llaniladi va ularni turli xil mezonlar bo'yicha tasniflash mumkin. Quyida eng samarali va keng qo'llaniladigan interaktiv metodlarni batafsil ko'rib chiqamiz.

Muammoli ta'lim metodi: nazariya va amaliyot

Muammoli ta'limning mohiyati

Muammoli ta'lim - bu tinglovchiar oldiga muayyan muammo qo'yilishi va ular bu muammoni mustaqil ravishda yoki guruhda hal qilish jarayonida yangi bilimlarni egallashlari asosida qurilgan ta'lim uslubidir. Bu metod rus psixologi va pedagogi M.I.Makhmudov tomonidan chuqur ishlab chiqilgan va amaliyotga tadbiiq etilgan.

Tarix fanida muammoli ta'lim ayniqsa samarali, chunki tarixda ko'plab qarama-qarshi fikrlar, bahsli savollar va turli talqinlar mavjud. Tinglovchiar tayyor javoblarni emas, balki o'zlari izlanish, tahlil qilish va xulosalar chiqarish jarayonini boshdan kechirishadi.

Muammoli ta'limning asosiy elementlari:

1. Muammoli vaziyat (problematic situation) - bu tinglovchiarda kognitiv qiyinchilik, hayrat yoki ziddiyat tug'diradigan vaziyat. Tarixda bu turli manbalarning qarama-qarshi ma'lumotlari, kutilmagan voqealar yoki tushunarsiz harakatlar bo'lishi mumkin.

Masalan: "Amir Temur jahon bosqinchisi va vayronagarmi yoki buyuk me'mor va madaniyat homiysi? Har ikki qarash ham tarixiy manbalar bilan tasdiqlangan. Qanday qilib bu ziddiyatni tushuntirish mumkin?"

2. Muammoli savol - tinglovchiarni chuqur fikrlashga undovchi, bir qiymatli javob bo'lmagan savol.

Masalan: "Nima uchun Ulug'bek kabi buyuk olim va donishmand hukmdor sifatida muvaffaqiyatsiz bo'ldi? Ilm-fan bilan siyosat o'zaro mos keladimi?"

3. Muammoli vazifa - tinglovchiar muayyan muammoni hal qilish uchun tadqiqot olib borishlari, manbalarni tahlil qilishlari va dalillar izlashlari kerak bo'lgan vazifa.

Masalan: "XV asrda Yevropada kitoblarni qo'lda ko'chirib yozish odati mavjud edi. Gutenberg bosmaxonasini ixtiro qildi, lekin dastlab ruhoniylar va olimlarning ko'pchiligi bu texnologiyaga qarshi chiqdi. Nima uchun? Tarixiy manbalar asosida ularning qarashlarini tushuntirib bering."

Muammoli ta'limning tarix darslarida qo'llanilish bosqichlari:

1-bosqich: Muammoli vaziyatni yaratish O'qituvchi dars boshida tinglovchiarda qiziqish uyg'otuvchi va kognitiv ziddiyat tug'diruvchi vaziyat yaratadi.

Misol: "Ipak yo'li" mavzusi bo'yicha darsda: "Sharqdan G'arbga ipak olib borgan savdogarlar juda boy bo'lishdi. Lekin ipak qurtini va ipak ishlab chiqarish texnologiyasini Xitoydan tashqariga olib chiqish o'lim jazosi bilan jazolanardi. Agar texnologiya sirli saqlansa edi, hozirgi kunda dunyoda ipak ishlab chiqarish qanday

bo'lardi? Va nima uchun oxir-oqibat bu texnologiya Yevropa va boshqa hududlarga tarqaldi?"

2-bosqich: Muammoni tahlil qilish va gipotezalarni ilgari surish Tinglovchiar muammoni tahlil qiladilar va mumkin bo'lgan yechimlar to'g'risida gipotezalar ilgari suradilar.

3-bosqich: Manbalar bilan ishlash va ma'lumot to'plash Tinglovchiar o'z gipotezalarini tekshirish uchun tarixiy manbalar, kitoblar, onlayn resurslar bilan ishlashadi.

4-bosqich: Yechim topish va xulosalar chiqarish Guruhlar o'z yechimlarini taqdim etadilar va ular to'g'risida muhokama olib borishadi.

5-bosqich: Refleksiya va umumlashtirish O'qituvchi va tinglovchiar birgalikda muammo bo'yicha umumiy xulosalar chiqaradilar va yangi bilimlarni tizimlashtiradilar.

Muammoli ta'limning tarix fanida afzalliklari:

- Tinglovchiar tarixni qiziqarli jumboq sifatida qabul qiladilar
- Kritik fikrlash va mustaqil tadqiqot ko'nikmalari rivojlanadi
- Tarixning ko'p qirraliligini va turli talqinlar mavjudligini tushunishadi
- Tarixiy voqealar va jarayonlarni chuqurroq o'rganishadi
- Bilimlar uzoq muddatga esda qoladi

Munozara va debatlar: tarix darslarida bahs-munozara san'ati

Munozara va debatlarining pedagogik qiymati

Munozara va debatlar - bu tinglovchiarning muayyan mavzu yoki muammo bo'yicha o'z fikrlarini erkin bayon etishlari, turli nuqtai nazarlarni himoya qilishlari va raqiblarning dalillarini inkor etishlari asosida olib boriladigan strukturalashgan dialog shaklidir.

Tarix fanida munozara va debatlar o'ta muhim o'rin tutadi, chunki tarixiy voqealar ko'pincha turlicha talqin etiladi va har bir nuqtai nazarning o'z dalillari mavjud. Tinglovchiar debatlarida ishtirok etish orqali:

- Tarixiy faktlarni chuqur o'rganadilar
- Argumentatsiya va dalil keltirish ko'nikmalarini egallaydilar
- Gapirish va publika oldida chiqish san'atini o'rganadilar
- Boshqalarning fikrlarini tinglay bilish va hurmat qilishni o'rganadilar
- Demokratik muhokama madaniyatini egallaydilar
- Turli nuqtai nazarlar mavjudligini va tarixning ko'p qirraliligini tushunishadi

Debat turlari va ularning tarix darslarida qo'llanilishi:

1. Klassik debat (Lincoln-Douglas format) Ikki tomon (tasdiqlovchi va inkor etuvchi) muayyan tezisni himoya qiladi yoki rad etadi.

Misol mavzular:

- "Aleksandr Makedonskiy jahon bosqinchisi emas, balki madaniyat tarqatuvchi edi"
  - "Fransiya inqilobi inson jamiyati taraqqiyotida muhim qadam bo'ldi"
  - "Sanoat inqilobi odamlar hayot sifatini yaxshiladi"
2. Parlament debatlari (British Parliamentary Style) To'rt jamoa (ikki hukumat va ikki muxolifat tomoni) o'rtasida debat.
3. Panellik munozara Bir necha ekspertlar (tinglovchilar) turli nuqtai nazarlarni ifodalab, auditoriya oldida muhokama olib boradilar.
- Misol: "Ulug'bek rasadxonasining vayron qilinishi: sabablari va oqibatlari" mavzusida panellik munozara. Tinglovchilar ruhoniylar, olimlar, siyosatchilar va hozirgi zamon tarixchilari nuqtai nazaridan gapiradilar.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-AMALIY MASHG'ULOT. TARIXIY MANBALAR BILAN ISHLASHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH. MATNLI, VIZUAL VA RAQAMLI TARIXIY MANBALARNI TAHLIL QILISH, TAQQOSLASH VA TALQIN ETISHDA TINGLOVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHGA QARATILGAN METODIK YONDASHUVLAR.

REJA

1. Tarixiy manbalarning turlari va ularni tahlil qilishning zamonaviy yondashuvlari

2. Tinglovchiarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi metodik texnologiyalar
3. Tarixiy manbalar bilan ishlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish

1 Tarixiy manbalarning turlari va ularni tahlil qilishning zamonaviy yondashuvlari Tarixiy manbalarning tasnifi va xususiyatlari

Tarixiy manbalar - bu o'tmish haqida ma'lumot beruvchi har qanday dalil yoki material hisoblanadi. Zamonaviy tarix fani manbalarni turli mezonlar asosida tasniflaydi, ammo eng muhimi ularning shakli va taqdim etilish usulidir.

Matnli manbalar eng qadimiy va eng keng tarqalgan manba turi hisoblanadi. Bularga qonunlar, farmoyishlar, xatlar, kundaliklar, adabiy asarlar, diniy matnlar, shartnomalar va boshqa yozma hujjatlar kiradi. Matnli manbalarning afzalligi shundaki, ular aniq ma'lumotlarni, fikrlarni va his-tuyg'ularni ifodalash imkonini beradi. Tinglovchiar matnli manbalar bilan ishlashda tilni, uslubni, kontekstni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Masalan, O'rta Osiyoda topilgan qadimiy qo'lyozmalar, Amir Temur davri hujjatlari yoki sovet davrining rasmiy hujjatlari matnli manbalar sifatida o'rganilishi mumkin.

Vizual manbalar tasvirlar, rasmlar, fotografiyalar, xaritalar, arxitektura yodgorliklari, monumental san'at namunalari va boshqa ko'rgazmali materiallarni o'z ichiga oladi. Vizual manbalarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular verbal ta'sirdan mustaqil ravishda ma'lumot beradi va ko'pincha emotsional ta'sir kuchliroq bo'ladi. Tinglovchiar vizual manbalarni tahlil qilishda kuzatish, taqqoslash, ramzlarni dekodlash va vizual tilni tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Samarqand, Buxoro va Xivadagi me'moriy yodgorliklar, qadimiy miniaturalar, sovet davri plakatlar va zamonaviy fotografik arxivlar vizual manbalar sifatida o'rganilishi mumkin.

Raqamli manbalar zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi natijasida paydo bo'lgan yangi manba turi hisoblanadi. Bularga onlayn arxivlar, raqamlashtirilgan hujjatlar, virtual muzeylar, interaktiv xaritalar, audio va video materiallar, ijtimoiy tarmoqlardagi ma'lumotlar kiradi. Raqamli manbalarning asosiy afzalligi ularning ochiqlik, qulaylik va interaktivligidadir. Tinglovchiar raqamli manbalar bilan

ishlashda axborot savodxonligini, tanqidiy baholash qobiliyatini va texnologik ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

Manba tanqidining asosiy tamoyillari

Tarixiy manbalar bilan professional ishlash uchun tinglovchiar manba tanqidining asosiy tamoyillarini o'zlashtirishi zarur. Manba tanqidi ikki bosqichdan iborat: tashqi tanqid va ichki tanqid.

Tashqi tanqid manbaning haqiqiyligini, yaratilgan vaqtini, muallifini va joylashishini aniqlashga qaratilgan. Tinglovchiar quyidagi savollarga javob topishi kerak: Bu manba qachon yaratilgan? Kim tomonidan yaratilgan? Qayerda yaratilgan? Bu asl nusxa yoki nusxasi? Manba qanday holatda saqlanib qolgan? Tashqi tanqid jarayonida tinglovchiar tekshirish, taqqoslash va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Ichki tanqid manbaning mazmunini, ishonchliligini va obyektivligini baholashga qaratilgan. Bu jarayonda tinglovchiar quyidagi savollarni ko'rib chiqadilar: Muallif qanday maqsadda bu manbani yaratgan? Muallif qanday qarashlar va g'oyalarni ilgari surgan? Manbada qanday faktlar mavjud? Bu faktlar boshqa manbalar bilan qanday mos keladi? Muallif qanday kontekstda yashagan va ijod qilgan? Ichki tanqid tinglovchiarning tahliliy fikrlash, tanqidiy baholash va kontekstual tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Interaktiv metodlarning ahamiyati

Zamonaviy ta'limda interaktiv metodlar tinglovchiarning faol ishtirokini, mustaqil izlanishini va hamkorlikdagi o'rganishni ta'minlaydi. Tarixiy manbalar bilan ishlashda interaktiv metodlar quyidagi afzalliklarga ega:

Faol o'rganish: Tinglovchiar passiv tinglovchi emas, balki faol tadqiqotchi rolga kirishadi. Ular mustaqil ravishda manbalarni tanlaydi, tahlil qiladi va xulosa chiqaradi.

Tanqidiy fikrlash: Interaktiv metodlar tinglovchiarni savollar berishga, dalillarni baholashga va turli nuqtai nazarlarni taqqoslashga undaydi. Bu tanqidiy fikrlashning asosiy komponentlari hisoblanadi.

Hamkorlik: Guruh ishlari, munozaralar va loyihalar tinglovchiar o'rtasida hamkorlikni rivojlantiradi, ularni bir-biridan o'rganishga undaydi.

Motivatsiya: Interaktiv metodlar darslarni qiziqarli va jalb qiluvchi qiladi, bu esa tinglovchiarning tarixga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Amaliy ko'nikmalar: Manbalar bilan ishlash jarayonida tinglovchiar real hayotda foydali bo'ladigan ko'nikmalarni egallaydilar: axborotni qidirish, tahlil qilish, baholash va taqdim etish.

2. Tinglovchiarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi metodik texnologiyalar

Taqqoslash va tahlil qilish metodlari

Taqqoslash - tanqidiy fikrlashning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Tinglovchiar turli manbalarni taqqoslash orqali ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlab, chuqurroq tushunishga erishadilar.

Bir voqeaning turli manbalar orqali tahlili: Bu metodda tinglovchiar bitta tarixiy voqea yoki hodisani turli manbalar orqali o'rganadilar. Masalan, Amir Temurning Hindiston yurishi haqida o'zbek, fors, arab va hind manbalarini taqqoslash mumkin. Har bir manba voqeani o'z nuqtai nazaridan tasvirlaydi. Tinglovchiar quyidagi savollar ustida ishlaydilar: Har bir manba voqeani qanday tasvirlagan? Qaysi faktlar barcha manbalarda takrorlanadi? Qaysi ma'lumotlar faqat bitta manbada keltirilgan? Muallif turma-turm qanday pozitsiyada turadi? Bu farqlarning sabablari nimada?

Turli davrlardagi manbalarni taqqoslash: Tinglovchiar bitta mavzuni turli davrlarda qanday qabul qilingani va talqin qilingani tahlil qiladilar. Masalan, Ulug'bek shaxsiyati va ilmiy faoliyati haqidagi qarashlar XV asrda, XIX asrda, sovet davrida va mustaqillik yillarida qanday o'zgaragan? Bu metodda tinglovchiar tarixiy xotira, mafkuraviy ta'sir va interpretatsiya o'zgaruvchanligi haqida muhim xulosalar chiqaradilar.

Turli turdagi manbalarni taqqoslash: Matnli, vizual va moddiy manbalarni birgalikda tahlil qilish keng qamrovli tasavvur yaratishga yordam beradi. Masalan, o'rta asrlar shahar hayoti haqida yozma hujjatlar, miniaturalar va arxeologik

topilmalar birgalikda o'rganilishi mumkin. Tinglovchiar har bir manba turi qanday o'ziga xos ma'lumot berishini va ular qanday bir-birini to'ldirishini tushunishadi.

Venn diagrammasi metodidan foydalanish: Bu vizual vosita tinglovchiarga ikki yoki uch manbaning o'xshash va farqli jihatlarini tizimli ravishda tahlil qilishga yordam beradi. Tinglovchiar kesishuvchi doiralar chizib, o'xshashliklarni markazda, farqlarni esa alohida qismlarda joylashtiradilar.

Talqin etish ko'nikmalari

Talqin etish - manbalarning ma'nosini tushunish, ularni kontekstga joylashtirish va ahamiyatini baholash jarayonidir. Bu murakkab ko'nikma bo'lib, u bir nechta komponentlarni o'z ichiga oladi.

Kontekstual tahlil: Tinglovchiar manbani yaratilgan tarixiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstda ko'rib chiqishni o'rganadilar. Masalan, sovet davri plakatin tahlil qilishda tinglovchiar o'sha davr ideologiyasi, ijtimoiy tartib, madaniy me'yorlar va siyosiy vaziyatni hisobga oladilar. Kontekstual tahlil uchun quyidagi savollar yordam beradi: Bu manba qaysi davr va joyda yaratilgan? O'sha paytda jamiyatda qanday jarayonlar kechayotgan edi? Muallif qanday ijtimoiy guruhga mansub edi? Bu manba qanday maqsadlar uchun yaratilgan?

Ramzlar va metaforalarni dekodlash: Ko'plab tarixiy manbalar, ayniqsa vizual va adabiy asarlar, ramziy ma'nolarga ega. Tinglovchiar bu ramzlarni tanib olish va talqin qilishni o'rganadilar. Masalan, o'rta asr miniaturalarida hayvonlar, ranglar, geometrik shakllar ma'lum ma'nolarni anglatgan. Sovet plakatlarida qizil bayroq, bolg'a-uraq, gullar va boshqa ramzlar muayyan g'oyalarni ifodalagan.

Nisbiylik va ko'p qirralik: Tinglovchiar bitta voqeani turli nuqtai nazarlardan ko'rish va har bir nuqtai nazarning asosini tushunishni o'rganadilar. Bu ularning empathiya qobiliyatini va pluralistik dunyoqarashni rivojlantiradi. Masalan, istiqlol harakati ishtirokchilarining va mustamlaka ma'muriyatining qarashlarini taqqoslash, turli ijtimoiy tabaqalarning muayyan islohotlarga munosabatini tahlil qilish.

"Savollar berish" strategiyasi: Tinglovchiar manbaga turli savolar berishni o'rganadilar: Kim? Nima? Qachon? Qayerda? Nega? Qanday? Bundan tashqari,

chuqurroq savollar: Bu voqea nimani anglatadi? Bu qanday oqibatlariga olib kelgan?
Alternativ stsenariylar bo'lishi mumkin edimi?

Guruhlarda ishlash strategiyalari

Guruhlarda ishlash tinglovchiarga fikrlarini almashish, turli nuqtai nazarlarni eshitish va birgalikda muammolarni hal qilish imkoniyatini beradi.

"Jigsaw" (Mozaika) metodi: Har bir guruh a'zosi manba yoki manbaning ma'lum bir qismini o'rganadi, keyin guruhda o'z bilimlarini almashadi. Natijada guruh to'liq tasavvurga ega bo'ladi. Masalan, Ipak yo'li mavzusida bir o'quvchi iqtisodiy jihatni, ikkinchisi madaniy almashinuvni, uchinchisi siyosiy munosabatlarni o'rganadi, keyin barchasi o'z bilimlarini birlashtiradi.

Munozara va bahslar: Tinglovchilar turli pozitsiyalarni himoya qilishni va dalillar bilan asoslashni o'rganadilar. Masalan, "Amir Temur - buyuk quruvchi yoki vahshiy bosqinchi?" mavzusida munozara uyushtirish mumkin. Bir guruh birinchi nuqtai nazarni, ikkinchisi ikkinchisini himoya qiladi. Bu tinglovchiarga argumentatsiya, mantiqiy fikrlash va turli nuqtai nazarlarni tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot loyihalari: Guruhlar birgalikda kichik tadqiqot loyihalarini amalga oshiradilar. Ular mavzu tanlab, manbalarni yig'ib, tahlil qilib, natijalarni taqdim etadilar. Masalan, "O'z mahallangiz tarixi" loyihasi doirasida tinglovchilar mahalliy aholini so'roq qilish, eski fotografiyalarni to'plash, arxiv hujjatlari bilan ishlash orqali mahallaning tarixini o'rganadilar.

Rolga asoslangan o'yinlar: Tinglovchilar tarixiy shaxslar rolini o'ynab, muayyan vaziyatni jonlantiradilar. Masalan, Alisher Navoiy saroyi majlisi yoki jadidlarning yig'ilishini qayta tiklash. Bu metodda tinglovchilar empatiya qobiliyatini rivojlantirib, tarixiy davr ruhini his qiladilar.

"Think-Pair-Share" (O'yla-Juftlash-Aytib ber): Tinglovchilar avval mustaqil ravishda manbani tahlil qiladilar, keyin juftlik bilan fikr almashib, oxirida butun sinf oldida o'z xulosalarini baham ko'radilar. Bu metodda har bir o'quvchi fikr bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi

3. Tarixiy manbalar bilan ishlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish

Onlayn platformalar va dasturlar Zamonaviy texnologiyalar tarixiy manbalar bilan ishlashni tubdan o'zgartirdi. Onlayn platformalar va dasturlar tinglovchiarga juda keng imkoniyatlar taqdim etadi.

Raqamli arxivlar va kutubxonalar: Dunyoning yetakchi arxivlari o'z kolleksiyalarini raqamlashtirmoqda va onlayn kirishni ta'minlamoqda. Tinglovchiar uydan turib dunyoning turli burchaklaridagi noyob hujjatlar bilan tanishishlari mumkin. Masalan, "O'zbekiston Milliy arxivi" sayti, "World Digital Library", "Europeana", "Library of Congress" kabi platformalar millionlab tarixiy hujjatlarni taklif qiladi. Tinglovchiar bu manbalardan foydalanib, mustaqil tadqiqot ishlarini olib borishlari mumkin.

Interaktiv vaqt chizig'i va xaritalar: TimelineJS, MyHistro kabi dasturlar tinglovchiarga interaktiv vaqt chizig'ini yaratish imkonini beradi. Ular voqealarni kronologik tartibda joylashtirib, har biriga tavsif, rasm va video qo'shishlari mumkin. StoryMapJS, Google Earth kabi platformalar orqali tarixiy voqealarni xaritada joylashtirish va vizual tarixiy yo'nalishlar yaratish mumkin. Masalan, Amir Temurning harbiy yurish marshrutlarini yoki Ipak yo'lining tarmoqlarini interaktiv xaritada yaratish.

Tahlil qilish vositalari: Voyant Tools, Google Ngram Viewer kabi dasturlar matnli manbalarni tahlil qilishga yordam beradi. Ular matnda eng ko'p uchraydigan so'zlarni aniqlash, trendlarni ko'rsatish, turli matnlarni taqqoslash imkoniyatlarini beradi. Tinglovchiar bu vositalar orqali katta hajmdagi tarixiy matnlarni tezda tahlil qilishlari mumkin.

Hamkorlikdagi platformalar: Google Docs, Padlet, Miro kabi platformalar tinglovchiarga birgalikda loyihalar ustida ishlash imkonini beradi. Ular bir vaqtning o'zida hujjatni tahrirlash, fikr-mulohazalar qoldirish, materiallarni tashkil qilish va natijalarni taqdim qilish uchun foydalanishlari mumkin.

Video konferensiya va virtual sayohatlar: Zoom, Google Meet kabi platformalar orqali tinglovchiar masofadan muzey ekskursiyalari, tarixchilar bilan

uchrashuv va boshqa tadbirlarni tashkil qilishlari mumkin. Virtual tour texnologiyalari tinglovchiarga dunyoning turli burchaklaridagi tarixiy joylarni "tashrif buyurish" imkonini beradi.

Virtual muzeylar va arxivlar Virtual muzeylar va arxivlar tarixiy manbalar bilan ishlashning yangi sifat darajasini ta'minlaydi.

Virtual muzey turlari: Bugungi kunda ikki turdagi virtual muzeylar mavjud. Birinchisi - mavjud fizik muzeylarning raqamli versiyalari. Masalan, Samarqand davlat muzey-qo'riqxonasi, Buxoro arxitektura-san'at muzeyi, Termiz arxeologik muzeyi o'z ekspozitsiyalarini onlayn taqdim etadi. Ikkinchisi - faqat virtual shaklda mavjud bo'lgan muzeylar. Ular maxsus mavzularga bag'ishlangan bo'lib, turli joylardan manbalarni birlashtiradi.

360 daraja virtual turlar: Zamonaviy texnologiyalar muzeylarni 360 daraja burchak ostida suratga olish va interaktiv turlarni yaratish imkonini beradi. Tinglovchiar virtual ravishda muzey zallarida "yurib", eksponatlarga yaqinlashib, ularga oid ma'lumotlarni o'qishlari mumkin. Google Arts & Culture platformasi dunyoning yuzlab muzeyi bilan hamkorlik qilib, bunday imkoniyatlarni taqdim etadi.

Raqamlashtirilgan kolleksiyalar: Ko'plab muzeylar o'z kolleksiyalarini yuqori sifatda raqamlashtirmoqda. Tinglovchiar rasmlarni kattalashtirish, detallarni ko'rish, turli filtrlar qo'llash imkoniyatiga ega. Ba'zi platformalar hatto infraqizil, ultrabinafsha va rentgen tahlillar natijalarini taqdim etadi, bu manbalarni yanada chuqur o'rganishga yordam beradi.

Interaktiv ekspozitsiyalar: Virtual muzeylar faqat ko'rgazma emas, balki ta'lim vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Ular tushuntiruvchi videolar, audio sharhlari, testlar va o'yinlarni o'z ichiga oladi. Masalan, tinglovchiar virtual arxeologik qazilmada ishtirok etish, qadimiy buyumlarni "topish" va ularning ahamiyatini o'rganish mumkin.

Arxiv hujjatlari bilan ishlash: Raqamli arxivlar nafaqat hujjatlarni ko'rish, balki ular bilan ishlash vositalarini ham taklif qiladi. Tinglovchiar hujjatlarni kattalashtirib, rotatsiya qilib, yorqinligini sozlab, transkripsiya qilish va tarjima qilish vositalaridan

foydalanib, qo'lyozmalarni o'qishlari mumkin. Ba'zi platformalar avtomatik transkripsiya va tarjima xizmatlarini taklif qiladi.

Multimediya vositalaridan foydalanish Multimediya vositalari tarixiy manbalarni jonlantirish va tinglovchiar uchun qiziqarli qilishda muhim rol o'ynaydi.

Video materiallar yaratish: Tinglovchiar tarixiy manbalarni tahlil qilib, o'z xulosalarini video format shaklida taqdim qilishlari mumkin. Ular dokumentli filmlar, intervyular, animatsiyalar yaratishlari mumkin. iMovie, Adobe Premiere Rush, Canva kabi dasturlar sodda interfeysga ega va tinglovchiar uchun qulay. Masalan, tinglovchiar "Jadidlar harakati" mavzusida qisqa dokumentli film yaratib, tarixiy rasmlar, video va musiqa bilan boyitishlari mumkin.

Podcast va audio materiallar: Audio format tinglovchiarga tarixiy voqealar, shaxslar yoki manbalar haqida hikoyalar yaratish imkonini beradi. Ular intervyular, dramatik hikoyalar, munozaralar shaklidagi podcastlar yaratishlari mumkin. Audacity, GarageBand kabi bepul dasturlar audio tahrirlash uchun yetarli imkoniyatlarni beradi. Tinglovchiar tarixiy shaxslar nomidan audio kundaliklar yoki Ipak yo'li bo'ylab sayohatchi hikoyasini yaratishlari mumkin.

Infografika va vizual taqdimotlar: Canva, Piktochart, Infogram kabi platformalar tinglovchiarga professional ko'rinishdagi infografikalar yaratishga yordam beradi. Ular statistik ma'lumotlarni, vaqt chiziqlarini, taqqoslash jadvallarini vizual shaklda taqdim qilishlari mumkin. Masalan, O'rta Osiyo aholisining asrlar davomida o'zgarishi yoki turli davrlardagi iqtisodiy ko'rsatkichlarni infografika shaklida taqdim etish.

Interaktiv prezentatsiyalar: Prezi, Nearpod, Mentimeter kabi platformalar an'anaviy slaydlardan ko'ra dinamik va interaktiv prezentatsiyalarni yaratish imkonini beradi. Tinglovchiar tomoshabinlarni aktiv ishtirokga jalb qiluvchi prezentatsiyalar yaratishlari mumkin - savollar, so'rovlar, interaktiv xaritalar va boshqalar.

Virtual va kengaytirilgan reallik: AR va VR texnologiyalari tinglovchiarga tarixiy voqealarni "boshdan kechirish" imkonini beradi. Google Expeditions, CoSpaces Edu kabi platformalar tarixiy joylar, voqealar va muzeylar uchun virtual

tajribalar taklif qiladi. Garchi bu texnologiyalar hali keng tarqalmagan bo'lsa-da, ular kelajakda tarix ta'limida muhim rol o'ynashi mumkin.

Ijtimoiy media va blogging: Tinglovchiar tarixiy loyihalari natijalari yoki tadqiqotlarini blog, YouTube, Instagram kabi platformalarda baham ko'rishlari mumkin. Ular tarixiy shaxslar nomidan ijtimoiy media profillari yaratib, o'sha davr sharoitida "post"lar joylashtirish kabi ijodiy topshiriqlarni bajarishlari mumkin. Bu nafaqat tarixni o'rganishni, balki raqamli savodxonlikni ham rivojlantiradi.

Gamifikatsiya: Kahoot, Quizizz, Classcraft kabi platformalar tarixni o'rganishni o'yinga aylantiradi. Tinglovchiar tarixiy manbalar asosida savol-javob o'yinlari, viktorinalar yaratib, bir-birlari bilan raqobatlasha oladilar. Bu motivatsiyani oshiradi va bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalar tarixiy manbalar bilan ishlashni nafaqat osonlashtiradi, balki tinglovchiarga XXI asr ko'nikmalari - raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik - ni egallash imkonini beradi. Shu bilan birga, o'qituvchi texnologiyani maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan tarzda qo'llashi muhim.

Tarixiy manbalar bilan ishlashda interaktiv metodlardan foydalanish zamonaviy ta'limning ajralmas qismidir. Bu yondashuv tinglovchiarni passiv qabul qiluvchilardan faol tadqiqotchilarga aylantiradi, ularning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Matnli, vizual va raqamli manbalarning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish, ularni tahlil qilish va taqqoslash metodlarini o'zlashtirib, tinglovchiar keng qamrovli va chuqur tarixiy bilimga ega bo'ladilar. Guruhlarda ishlash, munozaralar, loyihalar esa hamkorlik, kommunikatsiya va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Raqamli texnologiyalar esa tarixni o'rganishni yangi sifat darajasiga ko'taradi. Virtual muzeylar, onlayn arxivlar, interaktiv platformalar tinglovchiarga cheksiz imkoniyatlar yaratadi. Ular nafaqat mavjud manbalar bilan ishlashlari, balki o'zlari ham multimediya mahsulotlar yaratashlari, o'z kashfiyotlarini dunyoga taqdim eta oladilar.

Ammo eng muhimi shundaki, bu metodlar tinglovchiarga tarixni shunchaki o'tgan voqealar to'plami sifatida emas, balki o'tmish, hozirgi va kelajak o'rtasidagi uzviy bog'lanish sifatida tushunishga yordam beradi. Ular manbalarni tanqidiy tahlil qilish orqali manipulyatsiyaga qarshi turish, turli nuqtai nazarlarni hurmat qilish va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish ko'nikmalarini egallaydilar - bu ko'nikmalar nafaqat tarix fanida, balki hayotning barcha sohalarida muhim ahamiyatga ega.

**2-AMAIY MASHG'ULOT TARIXIY HUJJATLAR, XARITALAR,
STATISTIK MA'LUMOTLAR VA VIZUAL MATERIALLAR ASOSIDA
INTERAKTIV TOPSHIRIQLARNI ISHLAB CHIQISH. TARIX
DARSLARINI LOYIHALASHDA INTERAKTIV METODLARNI
INTEGRATSIYALASH. TARIXIY VOQEA VA JARAYONLARNI TAHLIL
QILISH, SABAB-OQIBAT BOG'LANISHLARINI ANIQLASHDA GURUHLI
VA JUFTLIKDA ISHLASH TEXNOLOGIYALARI.**

REJA:

1 Tarixiy hujjatlar, xaritalar, statistik ma'lumotlar va vizual materiallar asosida interaktiv topshiriqlarni ishlab chiqish

2 Tarix darslarini loyihalashda interaktiv metodlarni integratsiyalash

3 Tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalari

Tarixiy hujjatlar bilan ishlashning interaktiv usullari

Tarixiy hujjatlar bilan ishlash zamonaviy tarix ta'limining asosiy komponentlaridan biridir. Tinglovchiar birlamchi manbalar - farmonlar, bitimlar, xatlar, kundaliklar, san'at asarlari va boshqa hujjatlar bilan bevosita tanishish orqali tarixiy voqealarni chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Interaktiv yondashuv tinglovchiarni passiv tinglovchilardan faol tadqiqotchilarga aylantirishga yordam beradi.

Hujjatlar bilan ishlashda quyidagi interaktiv topshiriqlar samarali hisoblanadi: hujjat tahlili va tanqidiy baholash mashqlari, turli manbalarni taqqoslash, kontekstual tahlil, rol o'yinlari asosidagi hujjat yaratish. Masalan, O'rta Osiyo xonliklaridagi savdo bitimlarini o'rganishda tinglovchiar nafaqat hujjat mazmunini tahlil qiladilar, balki iqtisodiy munosabatlar, ijtimoiy tuzum va madaniy almashinuv haqida xulosalar chiqaradilar.

Raqamli texnologiyalar hujjatlar bilan ishlashni yanada samarali qiladi. Elektron arxivlar, virtualizatsiya qilingan muzeylar, interaktiv platformalar orqali tinglovchiar dunyo bo'ylab joylashgan noyob hujjatlarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Google Arts & Culture, Europeana, milliy arxivlarning raqamli kutubxonalari kabi resurslar tarixiy hujjatlarni darsga olib kirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Tarixiy xaritalar bilan interaktiv ishlash metodikasi

Tarixiy xaritalar geografik makon va vaqt oralig'ida sodir bo'lgan voqealar, jarayonlar va o'zgarishlarni vizual tarzda aks ettiruvchi muhim vositadir. Interaktiv xaritalar tinglovchiarga tarixiy jarayonlarni dinamikada kuzatish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash va tarixiy geografiyani chuqur o'rganish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'limda TimeMapper, StoryMapJS, ArcGIS Online kabi raqamli vositalar orqali tinglovchiar o'zlarining interaktiv tarixiy xaritalarini yaratishlari mumkin. Masalan, Amir Temur yurishlari, Buyuk Ipak yo'li savdo marshruti, O'rta

Osiyoda shaharlarning rivojlanishi kabi mavzularda tinglovchiar multimedia elementlar (rasmlar, matnlar, videolar) qo'shilgan interaktiv xaritalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Xaritalar bilan ishlashning interaktiv topshiriqlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: taqqoslanuvchi xaritalar tahlili (turli davrlardagi bir hududni taqqoslash), yo'nalishlarni aniqlash va strategik tahlil qilish, xarita asosida hikoya yaratish, guruhli loyihalar doirasida kompleks tarixiy-geografik tadqiqotlar olib borish. Bu usullar nafaqat tarixiy bilimlarni mustahkamlaydi, balki geografik tafakkur, tahliliy qobiliyat va tadqiqotchilik ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Statistik ma'lumotlar va infografikalar bilan ishlash

Statistik ma'lumotlar tarixiy jarayonlarning miqdoriy jihatlarini tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. Aholining o'sishi, iqtisodiy ko'rsatkichlar, harbiy kuchlar nisbati, savdo hajmlari va boshqa raqamli ma'lumotlar tarixiy voqealarni ob'ektiv baholashga yordam beradi. Interaktiv yondashuvda tinglovchiar statistik ma'lumotlarni nafaqat o'qiydilar, balki ularni tahlil qiladilar, vizuallashtiradilar va talqin qiladilar.

Statistik ma'lumotlar bilan ishlashning interaktiv usullari quyidagilarni qamrab oladi: ma'lumotlarni grafik va diagrammalarga aylantirish (Excel, Google Sheets, Tableau yordamida), taqqoslanuvchi tahlil (turli davr yoki hududlar statistikasini solishtirish), tendensiyalarni aniqlash va bashorat qilish, sebep-oqibat bog'lanishlarini topish. Masalan, O'rta Osiyoda aholining XIX-XX asrlardagi o'zgarishini o'rganishda tinglovchiar demografik ma'lumotlarni tahlil qilib, urbanizatsiya, migratsiya va ijtimoiy o'zgarishlar bilan bog'liq xulosalar chiqarishlari mumkin.

Infografikalar murakkab statistik ma'lumotlarni vizual va tushunarli shaklda taqdim etishning zamonaviy usuli hisoblanadi. Canva, Piktochart, Infogram kabi platformalar tinglovchiarga professional ko'rinishdagi infografikalar yaratish imkonini beradi. Bu jarayon nafaqat kreativlikni rivojlantiradi, balki ma'lumotlarni sintez qilish, asosiy xulosalarni ajratib ko'rsatish va kommunikativ ko'nikmalarni takomillashtiradi.

Vizual materiallar va multimediya resurslarining ta'limdagi ahamiyati

Vizual materiallar - rasmlar, fotosurat, video, animatsiya, 3D modellar - tarixiy voqealar va jarayonlarni jonli va esda qolarli tarzda yetkazishda alohida o'rin tutadi. Zamonaviy neyrobilim tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, vizual ma'lumotlar matn asosidagi ma'lumotlarga qaraganda 60 ming marta tezroq qabul qilinadi va uzoq vaqt xotirada saqlanadi.

Interaktiv vizual materiallar bilan ishlash turli shakllarni qamrab oladi: tarixiy rasmlar va fotosurat tahlili, video hujjatlar va kinofragmentlarni tanqidiy ko'rib chiqish, virtualizatsiya qilingan muzeylarga sayohatlar, 3D rekonstruksiyalar va VR/AR texnologiyalaridan foydalanish. Masalan, Samarqandning Registon maydonini, Afrosiyob shahristonini yoki Amir Temur davrida yaratilgan me'moriy yodgorliklarni 3D formatda o'rganish tinglovchiarga tarixiy ob'ektlarni haqiqiy tarzda vizualizatsiya qilish imkonini beradi.

Multimedia loyihalar yaratish tinglovchiarning turli ko'nikmalarini birlashtiradigan kompleks topshiriq hisoblanadi. Prezentsiyalar, video hujjatlar, podcast, raqamli hikoyalar tayyorlash jarayonida tinglovchilar tadqiqot olib boradilar, ma'lumotlarni tanladilar, tuzilmasini loyihalashtiradilar va kreativ tarzda taqdim etadilar. Bu jarayon XXI asr ko'nikmalarini - raqamli savodxonlik, muloqot qilish, hamkorlik qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

2 Tarix darslarini loyihalashda interaktiv metodlarni integratsiyalash

Interaktiv dars loyihalashning nazariy asoslari

Interaktiv metodlar ta'lim jarayonida tinglovchiarning faol ishtirokini, o'zaro hamkorligini va amaliy faoliyatini ta'minlaydigan pedagogik yondashuvlar tizimi hisoblanadi. Ushbu metodlarning asosida konstruktivistik ta'lim nazariyasi yotadi, ya'ni bilimlar tayyor holda berilmasdan, balki tinglovchilar tomonidan faol tadqiqot va amaliy faoliyat orqali quriladi.

Tarix darslarini loyihalashda ADDIE modeli (Analysis, Design, Development, Implementation, Evaluation) keng qo'llaniladi. Tahlil bosqichida tinglovchiarning bilim darajasi, qiziqishlari va o'quv maqsadlari aniqlanadi. Dizayn bosqichida darsning tuzilmasi, metodlar va vositalar tanlanadi. Ishlab chiqish bosqichida materiallar tayyorlanadi va interaktiv elementlar integratsiyalasi amalga oshiriladi.

Amalga oshirish bosqichida dars o'tkaziladi va Baholash bosqichida samaradorlik tahlil qilinadi.

Bloom taksonomiyasining qayta ko'rib chiqilgan versiyasi (Anderson & Krathwohl, 2001) interaktiv darslarni loyihalashda muhim yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi. Dars davomida tinglovchiar nafaqat bilimlarni eslab qolishlari (eslab olish), tushunishlari va qo'llashlari, balki tahlil qilishlari, baholashlari va yangi narsalarni yaratishlari kerak. Interaktiv metodlar jumladan yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni rag'batlantirishga qaratilgan.

Darsning turli bosqichlariga interaktiv elementlarni kiritish

Zamonaviy tarix darsi uchta asosiy bosqichdan tashkil topadi: kirish (motivatsiya va maqsadlarni qo'yish), asosiy qism (yangi material bilan ishlash) va yakuniy qism (umumlashtirish va baholash). Har bir bosqichga o'ziga xos interaktiv elementlarni kiritish mumkin.

Kirish bosqichida quyidagi interaktiv usullar samarali: provokatif savollar va muammo vaziyatlari yaratish, brainstorming seanslarini o'tkazish, tarixiy ob'ekt yoki hujjatni "sirli quti" usulida taqdim etish, qisqa video yoki audio fragmentlar orqali qiziqish uyg'otish, "tarixiy detektiv" o'yinlari. Masalan, Amir Temur davridagi muhim voqeani o'rganishga kirish uchun o'sha davrga oid noyob artefakt yoki hujjat nusxasini ko'rsatish va tinglovchiardan uning ahamiyatini taxmin qilishlarini so'rash mumkin.

Asosiy bosqichda interaktiv metodlarning eng keng spektri qo'llaniladi: jigsaw texnikasi (tinglovchiar turli manbalarni o'rganib, keyin bilimlarini almashishadi), "akvarium" metodi (bir guruh muhokama qilayotganida boshqalar kuzatib, tahlil qiladilar), stansiya o'yini (turli bosqichlarda turli topshiriqlar), tarixiy simulyatsiyalar va rol o'yinlari, muammo asosidagi o'rganish (PBL). Bu metodlar tinglovchiarning faol ishtirokini ta'minlaydi va chuqur tushunishga olib keladi.

Yakuniy bosqichda ham interaktiv elementlar muhim: "pichor bosqichi" (har bir o'quvchi asosiy xulosa aytadi), reflektiv jurnal yozish, "exit ticket" texnikasi (darsdan chiqishdan oldin qisqa savolga javob berish), guruhli loyihalarni taqdim etish, o'zaro baholash (peer assessment). Bu usullar nafaqat o'zlashtirishni

mustahkamlaydi, balki metakognitiv ko'nikmalarni ham rivojlantiradi - tinglovchiar o'z o'rganish jarayoni haqida o'ylashadi va tahlil qiladilar.

Raqamli vositalar va platformalardan foydalanish

Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar interaktiv metodlarni amalga oshirishning ajralmas qismidir. Turli xil platformalar va dasturiy ta'minot tarix darslarini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi.

O'quv boshqaruv tizimlari (LMS) - Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams - darslar rejalashtirish, materiallarni ulashish, topshiriqlarni berish va baholashni tashkil qilish uchun qulay muhit yaratadi. Bu platformalar asinxron va sinxron o'qitish elementlarini birlashtirish, differentsiatsiya qilish va individual yo'nalishlarni ta'minlash imkonini beradi.

Interaktiv taqdimot vositalar - Prezi, Canva, Genially - an'anaviy slayd-shoularda emas, balki dinamik va vizual jozibali taqdimotlar yaratish imkonini beradi. Nearpod va Pear Deck kabi vositalar taqdimotlarga bevosita tinglovchiar ishtiroki elementlarini qo'shadi: real vaqt rejimida so'rovnomalar, viktorinalar, ochiq savollar, chizish vazifalari.

Onlayn hamkorlik vositalar - Padlet, Miro, Jamboard - guruhli ishlarni tashkil qilish va vizual loyihalar ustida hamkorlikda ishlash uchun ideal. Kahoot, Quizizz, Blooket kabi o'yin asosidagi platformalar tarixiy bilimlarni tekshirish va mustahkamlashni qiziqarli va raqobatbardosh shaklga aylantiradi. Timeline JS yoki Sutori kabi maxsus tarixiy vositalar esa tarixiy voqealarni xronologik va interaktiv tarzda taqdim etish imkonini beradi.

Differentsiatsiya va individual yondashuv

Har bir sinf turli qobiliyat, qiziqish va o'rganish uslubiga ega tinglovchiardan iborat. Interaktiv metodlarni loyihalashda differentsiatsiya - har bir o'quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni ta'minlash tamoyili muhim ahamiyatga ega.

Kontent differentsiatsiyasi turli murakkablik darajasidagi materiallarni taklif qilishni nazarda tutadi. Masalan, O'rta Osiyo istiqloli mavzusida ba'zi tinglovchiar asosiy voqealar xronologiyasi bilan ishlashlari mumkin, boshqalar esa murakkabroq

tarixiy hujjatlarni tahlil qilishlari yoki turli interpretatsiyalarni taqqoslashlari mumkin. Bu Universal Design for Learning (UDL) tamoyillariga mos keladi.

Jarayon differentsiatsiyasi tinglovchiarga turli yo'llar va usullar orqali bilimlarni egallash imkonini beradi. Ba'zi tinglovchilar mustaqil tadqiqotni afzal ko'rsalar, boshqalar guruh ishlarida yaxshi natijalar ko'rsatadilar. Interaktiv metodlar - rol o'yinlari, loyihalar, muammoli vaziyatlar - turli o'rganish uslublariga (vizual, auditiv, kinestetik) moslashish imkonini beradi.

Mahsulot differentsiatsiyasi tinglovchiarga o'z bilimlarini turli shakllarda namoyish etish erkinligini beradi: ba'zilar yozma hisobot tayyorlashlari, boshqalar prezentatsiya, video, poster, dramatik taqdimot yoki raqamli loyiha yaratishlari mumkin. Bu yondashuv nafaqat turli qobiliyatlarni tan oladi, balki kreativlikni va mustaqillikni ham rag'batlantiradi.

3 Tarixiy voqea va jarayonlarni tahlil qilish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashda guruhli va juftlikda ishlash texnologiyalari

Guruhli ishlashning nazariy asoslari va pedagogik afzalliklari

Guruhli o'rganish (Cooperative Learning) zamonaviy ta'limning eng samarali strategiyalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, guruhda ishlaganda tinglovchilar nafaqat ko'proq o'rganishadi, balki ijtimoiy ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar, motivatsiyalari oshadi va fikrlash qobiliyatlari takomillashadi.

Johnson va Johnson tomonidan ishlab chiqilgan guruhli o'rganish nazariyasi beshta asosiy elementni ta'kidlaydi: ijobiy o'zaro bog'liqlik (guruh muvaffaqiyati har bir a'zoning hissasiga bog'liq), individual javobgarlik (har bir o'quvchi o'z ulushini amalga oshirishi kerak), yuzma-yuz o'zaro ta'sir, ijtimoiy ko'nikmalar (muloqot, mojarolarni hal qilish, qaror qabul qilish) va guruh jarayonini tahlil qilish (refleksiya va yaxshilash).

Tarix darslarida guruhli ish alohida ahamiyatga ega, chunki tarixiy voqealar ko'pincha murakkab va ko'p qirrali bo'lib, turli nuqtai nazarlardan tahlil qilishni talab qiladi. Guruh a'zolari o'rtasida fikr almashish, munozaralar va birgalikda xulosalarga kelish tarixiy tafakkurni rivojlantiradi va chuqurroq tushunishga olib keladi. Bundan

tashqari, guruhli tadqiqot loyihalari zamonaviy professional faoliyat ko'nikmalarini - jamoa ishini, loyihalarni boshqarishni, muloqot qilishni tayyorlaydi.

Juftlikda ishlash texnologiyalari va strategiyalari

Juftlikda ishlash guruhli ishning eng oddiy va samarali shakli bo'lib, barcha tinglovchiarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Think-Pair-Share (O'yla-Juftlash-Ulash) strategiyasi keng qo'llaniladi: birinchi bosqichda tinglovchiar individual ravishda muammo ustida o'ylashadi, ikkinchi bosqichda juftlikda muhokama qilishadi va uchinchi bosqichda butun sinf bilan o'z xulosalarini baham ko'rishadi.

Peer tutoring (tengdoshlar tomonidan o'qitish) usulida bir o'quvchi ikkinchisiga ma'lum mavzuni tushuntirib beradi. Bu nafaqat tushuntiruvchi o'quvchining bilimini mustahkamlaydi, balki uning kommunikativ ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Tarix darslarida, masalan, bitta o'quvchi tarixiy voqeani o'rgangach, juft sherigiga asosiy faktlar, sabablari va oqibatlarini tushuntirib berishi mumkin.

Taqqoslanuvchi tahlil texnikasi juftlikda ishlashning yana bir samarali usuli hisoblanadi. Ikki o'quvchi turli manbalarni, interpretatsiyalarni yoki tarixiy davrlarni o'rganib, keyin o'xshashlik va farqlarni muhokama qiladilar. Masalan, Amir Temur va Ulug'bek hukmronligi davrlarini taqqoslab, siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatlarini tahlil qilishlari mumkin. Juftlikda munozaralar tashkil qilish ham foydali: har bir o'quvchi ma'lum pozitsiyani himoya qiladi va argumentlar keltiradi, bu tanqidiy fikrlash va retorika ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlashga yo'naltirilgan guruhli topshiriqlar

Tarixiy tafakkurning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunish qobiliyatidir. Interaktiv guruhli ishlar tinglovchiarga murakkab tarixiy jarayonlarning sabablarini, rivojlanishini va oqibatlarini sistemali ravishda tahlil qilishga yordam beradi.

"Fishbone" (baliq skeleti) diagrammasi yoki Ishikawa diagrammasi texnikasi guruhlarini muammoning turli sabablarini tizimli ravishda aniqlashga undaydi. Tinglovchiar katta varaqdagi diagram ustida ishlashar ekan, tarixiy voqeaning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa sabablarini ajratib ko'rsatadilar.

Masalan, Muqanna qo'zg'olonining sabablarini tahlil qilishda guruh a'zolari soliq yuki, diniy omillar, mahalliy qarshilik va boshqa sabablarni aniqlashlari mumkin.

"Timeline va sebep-oqibat zanjirlari" topshiriqi guruhlarni voqealarni xronologik tartibda joylashtirishga va ular o'rtasidagi bog'lanishlarni ko'rsatishga yo'naltiradi. Guruh a'zolari birgalikda tarixiy voqealar ketma-ketligini tuzadilar va har bir voqeaning keyingisiga qanday ta'sir qilganini tahlil qiladilar. Bu faoliyat nafaqat sabab-oqibat munosabatlarini, balki tarixiy jarayonlarning murakkabligini va ko'p omilliligini ham tushunishga yordam beradi.

"Muammoli vaziyat va qaror qabul qilish" simulyatsiyalari guruhlarni tarixiy shaxslar o'rnida qarorlar qabul qilishga taklif qiladi. Tinglovchiar ma'lum tarixiy sharoitni, mavjud variantlarni va har birining mumkin bo'lgan oqibatlarini tahlil qilishadi. Masalan, Amir Temurning Sahibqiron sifatidagi davlatni boshqarish strategiyalarini muhokama qilish yoki O'rta Osiyoning mustamlaka davrida qabul qilingan muhim qarorlarni baholash. Bu topshiriqlar nafaqat tarixiy bilimlarni rivojlantiradi, balki tanqidiy fikrlash, etik mulohaza yuritish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Guruhli loyihalar: tashkil qilish, baholash va umumiy ko'nikmalarni rivojlantirish

Keng ko'lamli guruhli loyihalar tinglovchiarga uzun muddat davomida chuqur tadqiqot olib borish, turli manbalar bilan ishlash va o'z topilmalarini kreativ shaklda taqdim etish imkonini beradi. Loyihalar mustaqillikni, mas'uliyatni va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Loyihani tashkil qilishning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat: mavzuni tanlash va tadqiqot savollarini shakllantirish, guruh rollarini taqsimlash (tadqiqotchi, tahlilchi, dizayner, taqdimotchi va h.k.), ish rejasini tuzish va vaqt jadvali yaratish, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish, mahsulot yaratish va taqdimot tayyorlash, yakuniy taqdim etish va refleksiya. Har bir bosqichda o'qituvchi mentorlik qiladi, ammo tinglovchiar amalda loyihani boshqaradilar.

Tarixiy loyihalarga misol: "O'rta Osiyo Ipak yo'lidagi rolini tadqiq qilish" (multimedia taqdimot yoki interaktiv xarita yaratish bilan), "XX asrda O'rta Osiyoda

modernizatsiya jarayonlari" (taqqoslanuvchi tahlil va dokumentar film), "Mahalliy tarix: bizning hududimizning tarixi" (dala tadqiqotlari, intervyular, fotosurat va video arxiv yaratish). Bunday loyihalar nafaqat tarixiy bilimlarni chuqurlashtirad, balki tadqiqot, kommunikatsiya, raqamli va ijodiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Guruhli ishlarni baholashda summativ va formativ baholash usullarini birlashtirish muhim. Rubrikalar (baholash mezonlari) loyiha boshlashdan oldin tinglovchilar bilan muhokama qilinishi kerak, shunda ular kutilayotgan natijalarni aniq bilishadi. Baholash quyidagi jihatlarni qamrab olishi kerak: mazmun (tarixiy ma'lumotlarning aniqligi va chuqurligi), tahlil (tanqidiy fikrlash va sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash qobiliyati), taqdimot (vizual dizayn, og'zaki yoki yozma kommunikatsiya), hamkorlik (guruh a'zolari o'rtasidagi samarali ishbilarmonlik), o'z-o'zini refleksiya. O'zaro baholash (peer assessment) va o'z-o'zini baholash (self-assessment) ham muhim komponentlar bo'lib, tinglovchiarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

**3-AMALIY MASHG'ULOT TARIX FANINI O'QITISHDA
INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISHDA PEDAGOGIK ETIKA,
AKADEMIK HALOLLIK TAMOYILLARI VA YOSH XUSUSIYATLARIGA
MOSLIKKA RIOYA QILISH. O'QITUVCHINING KASBIY
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INTERAKTIV
METODLARNING UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI VA
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**

REJA

1. Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik etika va akademik halollik tamoyillarining ahamiyati
2. Interaktiv metodlarni qo'llashda tinglovchiarning yosh xususiyatlarini hisobga olish va turli yosh guruhlariga moslashtirilgan metodologik yondashuvlar
3. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interaktiv metodlarning o'rni, uzluksiz ta'lim tizimi va rivojlanish istiqbollari

1. Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik etika va akademik halollik tamoyillarining ahamiyati

Interaktiv metodlarning mohiyati va tarix ta'limidagi o'rni

Zamonaviy ta'lim tizimida interaktiv metodlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ikki tomonlama muloqotni ta'minlovchi, tinglovchiarning faol ishtirokini rag'batlantiruvchi va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi

pedagogik texnologiyalar majmuasidir. Tarix fani kontekstida interaktiv metodlarning qo'llanilishi ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki bu fan o'tmish voqealar, jarayonlar va shaxslarni o'rganish orqali tinglovchiarda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Tarix darslarida interaktiv metodlar qo'llanilganda tinglovchiar passiv tinglovchi rovidan chiqib, bilim olish jarayonining faol ishtirokchilariga aylanadi. Bu metodlar orasida role-play, tarixiy debatlar, kichik guruhlarda ishlash, loyiha faoliyati, tarixiy manbaalar bilan ishlash, virtual ekskursiyalar va zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim o'rin tutadi. Har bir metodning o'ziga xos afzalliklari va qo'llanilish sohalari mavjud bo'lib, ularni to'g'ri tanlash va samarali qo'llash o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq.

Interaktiv metodlarning asosiy maqsadi nafaqat tarixiy bilimlarni o'zlashtirish, balki tinglovchiarda kommunikativ ko'nikmalar, hamkorlikda ishlash qobiliyati, muammolarni mustaqil hal qilish, turli manbalardagi ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash kabi XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat. Tarix darslari tinglovchiarga o'tmish voqealarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va tarixiy jarayonlarning hozirgi zamonga ta'sirini tushunish imkoniyatini beradi.

Pedagogik etika tamoyillari va ularning interaktiv metodlar qo'llanishidagi roli Pedagogik etika - bu o'qituvchining kasbiy faoliyatidagi axloqiy me'yorlar, tamoyillar va qoidalar tizimi bo'lib, u pedagog va tinglovchiar, pedagog va ota-onalar, shuningdek pedagoglar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Tarix fanini o'qitishda, ayniqsa interaktiv metodlardan foydalanilganda, pedagogik etikaga rioya qilish nihoyatda muhim ahamiyatga ega.

Interaktiv metodlar qo'llanilganda o'qituvchi oldida qator etik masuliyatlar paydo bo'ladi. Birinchidan, har bir o'quvchining fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish zarur. Tarixiy voqealar va shaxslarni muhokama qilishda turli nuqtai nazarlar mavjud bo'lishi mumkin va o'qituvchi barcha fikrlarni tinglay olishi, ularni obyektiv baholashi va diskussiyani to'g'ri yo'naltirishi kerak. Ikkinchidan, o'qituvchi tinglovchiar o'rtasida tenglik tamoyilini ta'minlashi, har bir bolaning faol ishtirokini

rag'batlantirishi va hech kimni kamsitmagan holda barcha imkoniyatlarni teng ravishda taqsimlashi lozim.

Tarix darslarida maxsus e'tibor talab qiladigan jihati shundaki, tarixiy voqealar ko'pincha turli millatlar, dinlar, madaniyatlar va ijtimoiy guruhlar bilan bog'liq bo'ladi. O'qituvchi bu mavzularni ishlab chiqishda juda ehtiyotkor bo'lishi, hech qanday milliy, diniy yoki ijtimoiy guruhni kamsitmasligi, stereotiplarga yo'l qo'ymasligi va tinglovchiarda boshqa xalqlar va madaniyatlarga hurmat tuyg'usini shakllantirishga harakat qilishi kerak. Interaktiv metodlar, masalan, tarixiy debatlar va role-play o'yinlari, ba'zan keskin munozaralarga olib kelishi mumkin. Bunday hollarda o'qituvchining asosiy vazifasi madaniy muloqot atmosferasini saqlab qolish, tinglovchiarni bir-birining fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lishga o'rgatish va konstruktiv muhokama yuritishga yo'naltirish.

Pedagogik etikaning yana bir muhim jihati - bu maxfiylik tamoyili. Tinglovchiar bilan individual ishlash, ularning shaxsiy fikrlari va his-tuyg'ulari haqida olingan ma'lumotlar maxfiy saqlanishi kerak. Interaktiv metodlarda tinglovchiar ko'pincha o'z fikrlarini ochiq bayon qiladi va o'qituvchi bu ishonchni suiiste'mol qilmasligi, o'quvchining shaxsiy ko'rinishlarini hurmat qilishi zarur.

Akademik halollik tamoyillari va tarix ta'limidagi ahamiyati

Akademik halollik - bu ilmiy va ta'lim faoliyatida halollik, rostgo'ylik, mas'uliyat va axloqiy me'yorlarga rioya qilishni nazarda tutuvchi asosiy tamoyildir. Tarix fanini o'qitishda akademik halollik ayniqsa muhim, chunki tarix - bu faktlarga, manbalar tahlili va ilmiy yondashuvlarga asoslangan fan.

Tarix darslarida interaktiv metodlardan foydalanilganda akademik halollik tamoyillari bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, tarixiy manbaalardan foydalanishda to'g'ri va halol bo'lish zarur. Tinglovchiarga manba muallifini ko'rsatish, iqtiboslarni to'g'ri rasmiylashtirish, boshqalarning g'oyalari va tadqiqotlarini o'zlashtirib olmaslik kerakligini o'rgatish muhim. Bu nafaqat akademik halollikning o'zi, balki kelajakda tinglovchiarni ilmiy tadqiqot faoliyatiga tayyorlashning ham asosi hisoblanadi.

Ikkinchidan, tarixiy faktlarni talqin qilishda obyektivlikka intilish kerak. Tarix ko'pincha turli talqinlarga ega bo'lgan fan bo'lib, o'qituvchi tinglovchiarga turli nuqtai nazarlar mavjudligini ko'rsatishi, lekin faktlarni burmalamasligi, ularni soxta ma'lumotlar bilan almashtirmasligi lozim. Interaktiv metodlar, xususan debatlar va munozaralar o'tkazishda, o'qituvchi tinglovchiarni faqat ishonchli manbalardan foydalanishga, o'z dalillarini ilmiy asoslarga tayantirishga o'rgatishi kerak.

Uchinchidan, plagiatsm muammosiga alohida e'tibor berish zarur. Zamonaviy texnologiyalar davrida tinglovchiar internetdan osonlik bilan ma'lumot topishi mumkin, ammo ularni bu ma'lumotlarni to'g'ri ishlatish, manba ko'rsatish va boshqalarning ishlarini o'zlashtirmaslik tamoyillariga o'rgatish muhim. O'qituvchi o'zi ham o'z faoliyatida akademik halollik namunasini ko'rsatishi, dars tayyorlashda ishonchli manbalardan foydalanishi va tinglovchiarga bu manbalar haqida to'liq ma'lumot berishi kerak.

Akademik halollik tamoyillari tinglovchiarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq. Tarix darslarida tinglovchiarni turli manbalardagi ma'lumotlarni solishtirish, tahlil qilish, ularning ishonchliligini baholash va mustaqil xulosalar chiqarishga o'rgatish akademik halollikning muhim qismidir. Interaktiv metodlar, xususan loyiha faoliyati va tadqiqot ishlari, tinglovchiarga bu ko'nikmalarni amalda qo'llash imkoniyatini beradi.

Interaktiv metodlarda pedagogik etika va akademik halollik tamoyillarini qo'llashning amaliy jihatlari

Tarix darslarida interaktiv metodlardan foydalanishda pedagogik etika va akademik halollik tamoyillarini amalda qo'llash uchun o'qituvchi bir qator konkret amallarni amalga oshirishi mumkin. Birinchidan, dars jarayonida aniq qoidalar va me'yorlarni belgilash zarur. Tinglovchiar muhokama va munozaralarda qanday xulq-atvor ko'rsatishi kerakligi, bir-biriga qanday munosabatda bo'lishi, manbalarga qanday murojaat qilishi kerakligi haqida oldindan kelishib olish muhim.

Ikkinchidan, interaktiv mashg'ulotlarni rejalashtirishda o'qituvchi barcha tinglovchiarning faol ishtirokini ta'minlovchi strategiyalarni qo'llashi kerak. Masalan, guruh ishlarini tashkil qilishda guruh tarkibini shunday tanlashki, har bir o'quvchi o'z

qobiliyati va imkoniyatlarini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'lsin. Kuchli va zaif tinglovchiarni turli guruhlarda taqsimlash, har bir guruhda turli vazifalarni belgilash, rotatsiya tizimini qo'llash - bularning barchasi tenglik tamoyilini ta'minlashga yordam beradi.

Uchinchidan, baholash tizimini shaffof va adolatli qilish zarur. Interaktiv metodlarda baholash ko'pincha murakkab bo'ladi, chunki nafaqat yakuniy natija, balki jarayon ham baholanadi. O'qituvchi baholash mezonlarini oldindan e'lon qilishi, tinglovchiarga ularning ish faoliyati qanday baholanishini tushuntirishi va obyektiv baholashga intilishi kerak. Bundan tashqari, o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash elementlarini kiritish akademik halollik va mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi.

To'rtinchidan, tarixiy mavzularni tanlashda ehtiyotkor bo'lish kerak. Ba'zi tarixiy voqealar va davrlar juda nozik mavzular bo'lib, ularni noto'g'ri yoritish yoki tinglovchiarning yetarlicha tayyorgarlik ko'rmaganligida muhokama qilish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. O'qituvchi mavzu murakkabligini, tinglovchiarning yosh va psixologik tayyorgarligini hisobga olishi, zarur bo'lganda qo'shimcha kontekst berishi va muhokamani to'g'ri yo'nalishga boshqarishi lozim.

2. Interaktiv metodlarni qo'llashda tinglovchiarning yosh xususiyatlarini hisobga olish va turli yosh guruhlariga moslashtirilgan metodologik yondashuvlar

Yosh xususiyatlari va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri

Tinglovchiarning yosh xususiyatlarini hisobga olish samarali ta'lim jarayonini tashkil qilishning asosiy tamoyillaridan biridir. Har bir yosh davri o'zining psixologik, fiziologik va kognitiv xususiyatlariga ega bo'lib, bu xususiyatlar o'qitish metodlarini tanlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tarix fanini o'qitishda bu ayniqsa muhim, chunki tarixiy materialning murakkabligi, abstraktligi va hajmi turli yosh guruhlarida turlicha qabul qilinadi.

Kichik maktab yoshi (7-10 yosh) davri konkret fikrlashning hukmronligi bilan ajralib turadi. Bu yoshdagi bolalar abstrakt tushunchalarni qiyin qabul qiladi, ammo vizual materiallar, hikoyalar, o'yin elementlari orqali berilgan ma'lumotlarni yaxshi

o'zlashtiradi. Ularning diqqat markazlashi qobiliyati cheklangan, shuning uchun dars faoliyatini tez-tez o'zgartirish va turli xil qiziqarli topshiriqlar berish zarur. Kichik maktab yoshidagi bolalarda tasavvur juda rivojlangan bo'lib, tarixiy voqealarni hikoya shaklida, dramatisatsiya orqali yoki vizual materiallar yordamida taqdim etish eng samarali hisoblanadi.

O'rta maktab yoshi (11-15 yosh) o'smirlar davri boshlanishi bilan bog'liq bo'lib, bu davrda bolalarda mustaqillikka intilish, o'z fikrlarini bildirish ehtiyoji kuchayadi. Kognitiv rivojlanish nuqtai nazaridan, o'smirlar abstrakt fikrlash qobiliyatiga ega bo'la boshladilar, sabab-oqibat munosabatlarini tushinishlari yaxshilanadi va tarixiy jarayonlarni tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu yoshda tinglovchilar guruh ishlarini, hamkorlikni qadrlaydilar va o'z tengdoshlari fikrini katta yoshlilar fikridan ko'ra ko'proq hisobga oladilar. Shuning uchun interaktiv metodlar, xususan guruh ishlari, debatlar va loyiha faoliyati bu yoshda ayniqsa samarali bo'ladi.

Katta maktab yoshi (16-18 yosh) analitik fikrlash, tanqidiy baholash va mustaqil tadqiqot faoliyatining to'liq rivojlanish davridir. Bu yoshdagi tinglovchilar murakkab tarixiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish, turli manbalarni solishtirish, o'z fikrlarini ilmiy asoslash qobiliyatiga ega. Ular o'z kelajagi, kasbiy yo'nalishi haqida o'ylaydilar va o'rganilayotgan materialning amaliy ahamiyatini tushunish uchun motivatsiyaga ega. Katta sinflarda murakkab debatlar, ilmiy loyihalar, tarixiy tadqiqotlar va tanqidiy tahlil talab qiluvchi topshiriqlar berilishi mumkin.

Kichik maktab yoshi uchun interaktiv metodlar va pedagogik yondashuvlar

Kichik maktab yoshidagi bolalar bilan tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning o'yinli, hikoyali va vizual elementlarga boy turlari eng samarali hisoblanadi. Bu yoshda bolalarda tarixiy ong endigina shaklana boshlaydi va ularning o'tmish haqidagi tasavvurlari ko'pincha hozirgi kunda kuzatilayotgan narsalar bilan aralashib ketadi. Shuning uchun o'qituvchining asosiy vazifasi - tarixiy voqealar va davrlarga oid boshlang'ich tasavvurlarni shakllantirish, vaqt va davr tushunchasini rivojlantirish.

O'yinli texnologiyalar kichik maktab yoshida eng samarali interaktiv metod hisoblanadi. Tarixiy mavzuli didaktik o'yinlar, role-play, tarixiy personajlar roliga

harakat qilish, kostiumlar va rekvizitlardan foydalanish bolalarning qiziqishini oshiradi va material o'zlashtirishni osonlashtiradi. Masalan, qadimgi dunyoni o'rganishda bolalar qadimgi Misr firavnlari, piramidalarni qurishda ishtirok etuvchi ishchilar yoki qadimgi yunon olimpiya o'yinlari ishtirokchilari roliga kirishlari mumkin.

Hikoya qilish va dramatisatsiya kichik maktab yoshida juda muhim o'rin tutadi. O'qituvchi tarixiy voqealarni qiziqarli hikoya shaklida bayon qilishi, bolalarni bu hikoyalarni dramatisatsiya qilishga jalb etishi mumkin. Bu nafaqat materialning yodda qolishini yaxshilaydi, balki bolalarda empatiya, boshqalar qiyofasiga o'zini qo'yish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bolalar tarixiy personajlarning his-tuyg'ularini, ularning qabul qilgan qarorlari va harakatlarini anglashga urinadi.

Vizual materiallar va interaktiv ko'rgazmalar ham juda samarali. Tarixiy rasmlar, xaritalar, modellar, video materiallar, interaktiv taqdimotlar bolalarga abstrakt tarixiy tushunchalarni konkret tasavvur qilishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, interaktiv doska, planshetlar va maxsus ta'lim dasturlari kichik maktab yoshidagi bolalar uchun tarixni qiziqarli va tushunarli qiladi.

Kichik maktab yoshida pedagogik etika tamoyillariga rioya qilish ayniqsa muhim. O'qituvchi bolalarga boshqa madaniyatlar, xalqlar va an'analarga hurmat tuyg'usini singdirishi kerak. Tarixiy voqealarni bayon qilishda sodda tilda, bolalar tushunishi mumkin bo'lgan darajada, lekin haqiqatni burmalamasdan gapirish zarur. Akademik halollik tamoyillari ham manbalar bilan ishlashga kirish bosqichida shakllantiriladi: bolalarga kitoblardan olingan ma'lumotlarni ko'rsatish, rasm yoki hikoya muallifini nomlash o'rgatiladi.

O'rta maktab yoshi uchun interaktiv metodlar va pedagogik yondashuvlar

O'rta maktab yoshi o'smirlik davrining boshlanishi bo'lib, bu davrda tinglovchiarda mustaqillik, guruh ichida o'z o'rnini topish, hamkorlik va raqobat ehtiyojlari kuchayadi. Tarix darslarida bu xususiyatlarni hisobga olgan holda interaktiv metodlar tanlash zarur. Bu yoshda guruh ishlari, debatlar, loyihalar va tadqiqot faoliyati ayniqsa samarali bo'ladi.

Guruh ishlari va kooperativ o'qitish o'rta maktab yoshida eng keng tarqalgan interaktiv metodlardan biridir. Tinglovchiar kichik guruhlarda birgalikda tarixiy muammoni hal qilish, tarixiy manbalarni tahlil qilish, taqdimot tayyorlash ustida ishlaydilar. Bu jarayon nafaqat tarixiy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki hamkorlikda ishlash, bir-birini tinglay olish, umumiy qaror qabul qilish kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi. O'qituvchi guruh tarkibini shunday shakllantirishiki, har bir guruhda turli darajadagi tinglovchiar bo'lsin va barcha guruh a'zolari faol ishtirok etsin.

Debatlar va munozaralar o'smirlar uchun juda qiziqarli va foydali interaktiv metod hisoblanadi. Tarixiy voqealar va personajlar ko'pincha turli nuqtai nazardan baholanadi va bu turli fikrlar to'qnashuvi tinglovchiarda tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, "Frantsiya inqilobi taraqqiyparvarlik belgisimi yoki fojiami?" yoki "Aleksandr Makedonskiy buyuk sarkarda yoki bosqinchimi?" kabi savollar bo'yicha debat o'tkazish mumkin. Bunda tinglovchiar turli pozitsiyalarni himoya qilish uchun dalillar to'playdilar, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradilar va o'z nuqtai nazarlarini asoslash ko'nikmalarini oshiradilar.

Loyiha faoliyati o'rta maktab yoshida keng qo'llaniladi. Tinglovchiar individual yoki guruh shaklida ma'lum bir tarixiy mavzu bo'yicha loyiha tayyorlaydilar: taqdimot, poster, video rolik, virtual ekskursiya, tarixiy gazeta yoki jurnal va boshqalar. Loyiha ustida ishlash jarayonida tinglovchiar turli manbalardan ma'lumot to'playdilar, ularni tahlil qiladilar, tanlab oladilar va kreativ shaklda taqdim etadilar. Bu jarayon mustaqillikni, mas'uliyatni, vaqtni rejalashtirish va o'z ishini baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'rta maktab yoshida pedagogik etika va akademik halollik tamoyillari yanada chuqurroq o'rgatiladi. Tinglovchiar turli nuqtai nazarlarni hurmat qilish, diskussiyada madaniy xulq-atvorda bo'lish, manbalarga to'g'ri havola berish, plagiatsmdan qochish tamoyillarini o'rganadilar. O'qituvchi o'zi bu tamoyillarning namunasini ko'rsatishi, tinglovchiar o'rtasida adolatli munosabatni ta'minlashi va har bir o'quvchining fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lishi zarur.

Katta maktab yoshi uchun interaktiv metodlar va pedagogik yondashuvlar

Katta maktab yoshi tinglovchiarning intellektual va ijtimoiy etuklik darajasi yuqori bo'lgan, mustaqil tadqiqot va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatiga to'liq ega bo'lgan davridir. Bu yoshda tarix fani nafaqat o'tmish haqidagi bilimlar manbai, balki hozirgi zamon muammolarini tushunish, kelajakni prognoz qilish va inson jamiyati rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish vositasi sifatida qaraladi.

Ilmiy tadqiqot metodlari katta sinflarda asosiy interaktiv yondashuv hisoblanadi. Tinglovchiar mustaqil ravishda tarixiy mavzuni tanlaydilar, tadqiqot savollarini shakllantiraydilar, turli manbalar bilan ishlaydilar, tahlil qiladilar va ilmiy asoslangan xulosalar chiqaradilar. Bu jarayon tinglovchiarni universitetda tahsil olishga tayyorlaydi va ularning ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchining roli bu yerda konsultant, yo'lboshchi sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqori darajadagi debatlar va panel muhokamalar katta sinflarda juda samarali. Tinglovchiar murakkab tarixiy, siyosiy va falsafiy masalalarni muhokama qiladilar, turli g'oyalar va kontsepsiyalarni solishtiradilar, zamonaviy muammolarning tarixiy ildizlarini qidiradilar. Masalan, "XX asr boshidagi siyosiy tizimlar va ularning zamonaviy siyosatga ta'siri", "Globalashuv jarayoni: tarixiy ildizlar va hozirgi zamon muammolari" kabi mavzular bo'yicha chuqur muhokamalar olib borilishi mumkin.

Kreativ loyihalar va multimediya texnologiyalaridan foydalanish katta sinflarda ham keng qo'llaniladi. Tinglovchiar tarixiy hujjatli filmlar, interaktiv sayohatlar, virtual muzeylar, podcast dasturlar, tarixiy bloglar yaratishlari mumkin. Bu nafaqat ta'lim jarayonini qiziqarliroq qiladi, balki tinglovchiarning media savodxonligini va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Katta maktab yoshida akademik halollik va tadqiqot etikasi tamoyillari to'liq o'rgatiladi. Tinglovchiar ilmiy ishlarni rasmiylashtirish standartlari, manbalarni to'g'ri ko'rsatish, iqtiboslar bilan ishlash, plagiatsmdan qochish usullari bilan tanishadilar. O'qituvchi tinglovchiarga tanqidiy fikrlash, manba ishonchligini baholash, turli nuqtai nazarlarni adolatli tahlil qilish ko'nikmalarini o'rgatadi. Pedagogik etika nuqtai nazaridan, o'qituvchi katta sinf tinglovchiarini kattalar bilan teng muloqot qilishga, fikr almashishga, konstruktiv tanqid va o'z-o'zini tanqidiy baholashga o'rgatadi.

3. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interaktiv metodlarning o'rni, uzluksiz ta'lim tizimi va rivojlanish istiqbollari

Ikkinchidan, didaktik kompetentlik - bu o'qitish metodlari va texnologiyalarini tanlash, qo'llash va pedagogik vaziyatga qarab moslashtirishni bilish qobiliyatidir. Tarix o'qituvchisi turli interaktiv metodlarni qo'llash, ularning samaradorligini baholash, tinglovchiarning individual xususiyatlariga moslashtirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Bu nafaqat mavjud metodlarni bilishni, balki ijodiy yondashish va pedagogik vaziyatni tezkor tahlil qilish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

Uchinchidan, psixologik-pedagogik kompetentlik tinglovchiarning yosh va individual xususiyatlarini tushunish, ularning psixologik holatini sezish, motivatsiyani boshqarish, konflikt vaziyatlarini hal qilish va ijobiy ta'lim muhitini yaratish qobiliyatini nazarda tutadi. Tarix o'qituvchisi turli yosh guruhlarining xususiyatlarini chuqur bilishi, har bir o'quvchiga individual yondashishni amalga oshira olishi va ularning shaxsiy rivojlanishiga hissa qo'shishi kerak.

To'rtinchidan, kommunikativ kompetentlik - bu tinglovchilar, ularning otionalari, hamkasblar va boshqaruvchilar bilan samarali muloqot qilish, o'z fikrini aniq va tushunarli ifodalash, tinglay olish va konstruktiv muloqotni tashkil qilish qobiliyatidir. Interaktiv metodlarni qo'llashda kommunikativ kompetentlik ayniqsa muhim, chunki darsning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining muhokamani boshqarish, diskussiyani yo'naltirish va barcha tinglovchiarni faol ishtirokga jalb qilish mahoratiga bog'liq.

Beshinchidan, raqamli kompetentlik zamonaviy ta'limda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'qituvchi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, raqamli resurslarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, onlayn platformalardan foydalanish va tinglovchiarga media savodxonligini o'rgatish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Tarix fanida virtual muzeylarga tashrif buyurish, interaktiv xaritalar bilan ishlash, tarixiy manba bazalaridan foydalanish, multimedia loyihalar yaratish kabi ko'nikmalar muhim hisoblanadi.

Oltinchidan, refleksiv kompetentlik - bu o'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish, o'z ustida ishlash va doimiy takomillashuv qobiliyatidir. O'qituvchi o'z darslarini tanqidiy baholashi, tinglovchiardan va hamkasblardan fikr-mulohaza olishi va o'z amaliyotini uzluksiz yaxshilashga intilishi kerak.

Interaktiv metodlarni qo'llash orqali o'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirish

Interaktiv metodlarni o'zlashtirib, amaliyotga joriy qilish jarayonining o'zi o'qituvchining kasbiy rivojlanishi uchun kuchli vosita hisoblanadi. Interaktiv metodlar bilan ishlash o'qituvchidan doimiy izlanish, yangicha yondashuvlar, ijodiy fikrlash va o'z faoliyatini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Birinchi navbatda, interaktiv metodlarni qo'llash o'qituvchining didaktik kompetentligini kengaytiradi. Har bir yangi metodni o'rganish, uni amaliyotda sinash, natijalarni tahlil qilish va kerakli o'zgartirishlar kiritish jarayoni o'qituvchining metodologik arsenalini boyitadi. Masalan, tarix o'qituvchisi debat texnologiyasini o'rganib, amaliyotga tatbiq etganda, u nafaqat debat o'tkazish qoidalarini, balki tinglovchiarni tayyorlash, mavzularni tanlash, baholash mezonini ishlab chiqish, diskussiyani boshqarish kabi ko'plab maxsus ko'nikmalarni egallaydi.

Ikkinchidan, interaktiv metodlar o'qituvchining psixologik-pedagogik kompetentligini rivojlantirishga yordam beradi. Guruh dinamikasi bilan ishlash, har xil temperament va qobiliyatga ega tinglovchiarni birlashtirib umumiy vazifani hal qilishga yo'naltirish, konflikt vaziyatlarni bartaraf etish - bu ko'nikmalarning barchasi interaktiv mashg'ulotlar jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. O'qituvchi tinglovchiarni yaxshiroq tushuna boshlaydi, ularning motivatsiyasini boshqarishni o'rganadi va har biriga individual yondashuvni amalga oshiradi.

Uchinchidan, interaktiv metodlar o'qituvchining refleksiv qobiliyatini kuchaytiradi. Interaktiv darslar yanada murakkab, ko'proq tayorlashni talab qiladi va ularning natijasi har doim oldindan taxmin qilinishi mumkin emas. Bu o'qituvchini har bir darsdan so'ng chuqur tahlil qilishga, nima yaxshi bo'ldi, qayerda qiyinchiliklar yuzaga keldi, kelajakda nimani o'zgartirish kerak degan savollar ustida o'ylashga

undaydi. Bunday muntazam refleksiya o'qituvchining kasbiy o'sishining muhim mexanizmi hisoblanadi.

To'rtinchidan, interaktiv metodlar o'qituvchilarni hamkorlikka undaydi. Ko'plab interaktiv texnologiyalar boshqa o'qituvchilar bilan tajriba almashish, birgalikda loyihalar ustida ishlash, o'zaro dars kuzatishlar o'tkazish orqali yaxshiroq o'zlashtiriladi. Bu professional learning community (kasbiy o'rganish hamjamiyati) shakllanishiga olib keladi, bu esa butun maktab yoki ta'lim tizimi darajasida sifat ko'tarilishiga hissa qo'shadi.

Beshinchidan, zamonaviy interaktiv metodlar ko'pincha texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi sababli, ularni o'zlashtirib olish o'qituvchining raqamli kompetentligini rivojlantirishga olib keladi. Virtual ekskursiyalar, onlayn debatlar, raqamli loyihalar, interaktiv taqdimotlar - bularning barchasi o'qituvchidan yangi texnologiyalarni o'zlashtirishni talab qiladi va bu jarayon o'z navbatida uning umumiy texnologik savodxonligini oshiradi.

O'qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish tizimida interaktiv metodlar

O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun uzluksiz ta'lim tizimi muhim ahamiyatga ega. Bu tizim o'qituvchilarni tayyorlashning boshlang'ich bosqichidan boshlab, ularning butun kasbiy faoliyati davomida malaka oshirish va qayta tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarix o'qituvchilari interaktiv metodlar bilan allaqachon tanishtirilishi kerak. Nazariy bilimlardan tashqari, talabalar amaliy mashg'ulotlarda turli interaktiv metodlarni o'rganishlari, mikrota'lim sharoitida sinab ko'rishlari va o'quv amaliyoti davomida real sinf sharoitida qo'llashlari zarur. Universitet bosqichida talabalar role-play, debat, loyiha metodikasi, guruhli ishlashni tashkil qilish, raqamli vositalardan foydalanish kabi ko'nikmalarni egallashlari kerak.

Zamonaviy pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'qitish metodikasi o'zi ham interaktiv bo'lishi kerak. Bo'lajak o'qituvchilar o'zlari interaktiv darslarni boshdan kechirib, ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini his qilgandagina ular kelajakda o'z darslarida bu metodlarni samarali qo'llay oladilar. Professor-o'qituvchilar o'zlari

zamonaviy pedagogik texnologiyalarni namoyish etishlari va talabalarni faol pedagogik tajriba almashishga jalb etishlari zarur.

Malaka oshirish kurslari va qayta tayyorlash dasturlari ishlab turgan o'qituvchilar uchun interaktiv metodlarni o'rganish va amaliyotga joriy qilishning asosiy platformasi hisoblanadi. Bunday kurslar nazariy ma'ruzalardan iborat bo'lmasdan, balki amaliy masterklaslar, trening mashg'ulotlar, tajriba almashish seanslari, o'zaro dars kuzatishlar shaklidagi faol o'qitish formatlarida tashkil etilishi kerak. O'qituvchilar o'zlari interaktiv metodlarni boshdan kechirishi, keyin esa kurslar davomida o'z darslarini ishlab chiqishi va hamkasblar tomonidan fikr-mulohaza olishi muhimdir.

Onlayn ta'lim platformalari va masofaviy malaka oshirish zamonaviy sharoitda tobora keng tarqalmoqda. O'qituvchilar o'z vaqtida va qulaylik sharoitida turli kurslar, vebinarlar, onlayn masterklasslarda qatnashishlari, videodarslarni ko'rishlari va o'zlari uchun foydali materiallarni tanlashlari mumkin. Interaktiv metodlar bo'yicha onlayn kurslar nafaqat nazariy ma'lumotlar, balki video namunalari, tayyor dars ishlanmalari, baholash vositalari va boshqa amaliy materiallarni taqdim etishi kerak.

Maktab ichidagi kasbiy rivojlanish tizimi ham juda muhim. Metodologik birlashmalarda interaktiv metodlar bo'yicha tajriba almashish, o'zaro dars kuzatishlar, pedagogik ustaxonalar, tajribali o'qituvchilarning masterklasslari tashkil etilishi kerak. Yangi metodlarni sinovdan o'tkazish, birgalikda darslarni tahlil qilish, muvaffaqiyatlar va qiyinchiliklarni muhokama qilish - bularning barchasi maktab darajasidagi kasbiy o'rganish hamjamiyatining muhim qismlari hisoblanadi.

Mentorlik va ko'yching tizimi yangi o'qituvchilar uchun ayniqsa muhim. Tajribali pedagog-mentor yoshiyoki o'qituvchiga interaktiv metodlarni amalda qanday qo'llashni ko'rsatadi, qiyinchiliklarda yordam beradi, kerakli maslahatlar va qo'llab-quvvatlash ko'rsatadi. Bu nafaqat kasbiy ko'nikmalarni tezroq o'zlashtirishga, balki yangi o'qituvchining o'ziga ishonchini mustahkamlashga va kasbiy uyg'unlik tuyg'usini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Interaktiv metodlar rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari

Tarix fanini o'qitishda interaktiv metodlarning rivojlanishi zamonaviy ta'lim tizimining umumiy tendentsiyalari bilan chambarchas bog'liq. Texnologiyalarning rivojlanishi, jamiyatning ehtiyojlari o'zgarishi, pedagogika va psixologiya fanlarining yutuqlari interaktiv metodlarning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda va mavjudlarini takomillashtirilmoqda.

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning rivojlanishi tarix ta'limida yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR va AR) texnologiyalari tinglovchiarga tarixiy voqealarni virtual muhitda "boshdan kechirish", tarixiy joylarni virtual sayohat qilish, tarixiy personajlar bilan "suhbatlashish" imkoniyatini beradi. Masalan, tinglovchiar virtual ko'zoynak yordamida qadimgi Rim kolizeyiga "kirishlari", o'rta asr qal'asini "tomosha qilishlari" yoki tarixiy janglarni 3D formatda kuzatishlari mumkin.

Sun'iy intellekt (AI) va adaptiv ta'lim tizimlari har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o'qitishni ta'minlaydi. AI asosidagi platformalar o'quvchining bilim darajasini, o'qitish tempini, qiziqishlari va qiyinchilik tug'diradigan mavzularni tahlil qilib, shaxsiy o'quv traektoriyasini yaratadi. Tarix fanida bu tinglovchiarga o'zlari uchun eng qiziqarli tarixiy davr yoki mavzuni tanlash, o'z tezligida o'qish va o'z darajasiga mos topshiriqlar olish imkoniyatini beradi.

Gamifikatsiya (o'yinlashtirish) tarix ta'limida tobora ko'proq qo'llanilmoqda. O'yin elementlari - ballar, reytinglar, yutuqlar, darajalar, missiyalar - tinglovchiarning motivatsiyasini oshiradi va o'rganishni qiziqarli qiladi. Tarixiy kvest o'yinlar, tarixiy simulyatorlar, strategik o'yinlar tinglovchiarni tarixiy qarorlar qabul qilish, tarixiy vaziyatlarni tahlil qilish va ularning oqibatlarini ko'rishga undaydi.

Mobil ta'lim (m-learning) tinglovchiar va o'qituvchilarga har qanday joyda va istalgan vaqtda ta'lim resurslariga kirish imkoniyatini beradi. Tarix bo'yicha mobil ilovalar, podkastlar, qisqa video darslar, interaktiv viktorinalar smartfon yoki planshet orqali o'rganishni qulaylashtiradi. Bu ayniqsa katta yoshdagi tinglovchiar va o'z-o'zini rivojlantiruvchi o'qituvchilar uchun qulay.

Aralash ta'lim (blended learning) an'anaviy sinf darslari va onlayn ta'lim elementlarini birlashtiradi. Teskari sinf (flipped classroom) modeli, masalan,

tinglovchiar nazariy materiallarni uyda video darslar orqali o'rganishlari va sinf darslarida amaliy mashg'ulotlar, muhokamalar, loyihalar ustida ishlashlari tamoyiliga asoslangan. Bu yondashov tinglovchiarning faol o'rganishiga ko'proq vaqt ajratish va o'qituvchiga individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Global ta'lim va xalqaro hamkorlik zamonaviy tarix ta'limining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Turli mamlakatlar tinglovchiar birgalikda onlayn loyihalar ustida ishlashlari, video konferentsiyalar orqali fikr almashishlari, qiyosiy tarix tadqiqotlari o'tkazishlari mumkin.

Bu nafaqat tarixiy bilimlarni kengaytiradi, balki tinglovchiarda global ongni, boshqa madaniyatlarga hurmatni va xalqaro hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ijtimoiy-emotsional ta'lim (social-emotional learning) tarix darslariga integrasiyalanmoqda. Tarixiy voqealarni o'rganish orqali tinglovchiarda empatiya, adolat tuyg'usi, fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiyashish, boshqalar bilan hamkorlik qilish kabi ko'nikmalar rivojlantirilmoqda. Interaktiv metodlar, xususan role-play va munozaralar, tinglovchiarga boshqa odamlarning his-tuyg'ulari va motivlarini tushunishga yordam beradi.

Interaktiv metodlarni joriy qilishdagi muammolar va ularni hal qilish yo'llari

Interaktiv metodlarning barcha afzalliklariga qaramay, ularni amaliy ta'lim jarayoniga joriy qilish bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu muammolarni tan olish va ular ustida ishlash tarix ta'limida interaktiv metodlarning samarali rivojlanishi uchun zarur.

Birinchi muammo - o'qituvchilarning etarli tayyorgarligining yo'qligi. Ko'plab o'qituvchilar, ayniqsa katta yosh guruhi vakillari, an'anaviy o'qitish metodlarida katta tajribaga ega, ammo interaktiv metodlar bilan yetarlicha tanish emas. Ular yangi metodlarni qo'llashdan qo'rqishlari, o'z imkoniyatlariga ishonmaslihlari yoki shunchaki o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatishlari mumkin. Bu muammoni hal qilish uchun tizimli malaka oshirish dasturlari, amaliy masterklaslar, mentorlik tizimini rivojlantirish va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash zarur.

Ikkinchi muammo - moddiy-texnik bazaning yetishmasligi. Interaktiv metodlarning ko'pligi zamonaviy texnologik vositalarni talab qiladi: kompyuterlar,

proyektorlar, interaktiv doskalar, internet aloqasi. Barcha maktablar, ayniqsa qishloq joylaridagi ta'lim muassasalari bunday imkoniyatlarga ega emas. Hukumat va mahalliy hokimiyat organlari tomonidan maktablarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga investitsiyalar, raqamli ta'lim resurslari yaratish va bepul kirish imkoniyatini ta'minlash zarur.

Uchinchi muammo - vaqt taqchilligi. Interaktiv darslarni tayyorlash an'anaviy ma'ruzalarga nisbatan ko'proq vaqt talab qiladi. O'qituvchilar ko'pincha yuqori yuklanganlik, ko'plab qo'shimcha vazifalar tufayli chuqur tayyorgarlik ko'rish uchun yetarli vaqtga ega emaslar. Bu muammoni hal qilish uchun o'qituvchilarning ish yukini optimallashtirish, tayyor metodologik ishlanmalar bazasini yaratish, o'qituvchilar o'rtasida tajriba almashishni tashkil qilish va hamkorlikda ishlash muhiti yaratish tavsiya etiladi.

To'rtinchi muammo - baholash tizimining murakkabligi. Interaktiv mashg'ulotlarda nafaqat yakuniy natija, balki jarayon, o'quvchining faolligi, hamkorlik ko'nikmalari va boshqa ko'rsatkichlar baholanishi kerak. An'anaviy baho tizimi bularning hammasini aks ettirishga qodir emas. Formativ baholash, o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash, portfolio metodikasi kabi zamonaviy baholash yondashuvlarini rivojlantirish va joriy qilish zarur.

Beshinchi muammo - sinf xajmining haddan tashqari ko'pligi. Interaktiv metodlar kichik guruhlarda yoki o'rtacha sondagi tinglovchilar bilan eng samarali ishlaydi. 30-35 va undan ko'p tinglovchii sinflarda guruh ishlarini tashkil qilish, hamma bilan individual ishlash, diskussiyani boshqarish juda qiyin. Bu muammoni hal qilish uchun sinf xajmini kamaytirish, ko'makchi o'qituvchilar yoki tutor tizimini joriy qilish, differentsiiallashgan yondashuvlarni qo'llash zarur.

V. GLOSSARIY

1. **Flipped Classroom** (Teskarisiga o‘qitish) Tinglovchilar uyda video darslar, maqolalar orqali yangi mavzuni o‘rganadi, sinfda esa muhokama, amaliy mashqlar va muammolarni yechish bilan shug‘ullaniladi.

2. **Project-Based Learning** (Loyiha asosidagi ta’lim) Tarixiy mavzular bo‘yicha uzoq muddatli loyihalar (masalan, “Qadimiy Xiva shahrining 3D modeli”, “Oilamning urush yillaridagi hikoyasi”) orqali o‘qitish.

3. **Inquiry-Based Learning** (Izlanishga asoslangan ta’lim) Tinglovchilar o‘zlari savol qo‘yadi va tarixiy manbalar (hujjat, fotosurat, xarita) tahlili orqali javob izlaydi.

4. **Gamification** (O‘yinlashtirish) Tarix darslarida ball to‘plash, badge olish, tarixiy questlar (masalan, “Temuriylar imperiyasini boshqar” o‘yini) orqali qiziqishni oshirish.

5. **Digital Storytelling** (Raqamli hikoya aytish) Tinglovchilar tarixiy voqealar yoki shaxslar haqida qisqa video, animatsiya yoki interaktiv hikoya (StoryMap, Adobe Spark) yaratadi.

6. **Source Criticism** (Manbashunoslik) Birlamchi va ikkilamchi manbalarni solishtirish, ishonchliligini baholash va tarafkashlikni aniqlash ko‘nikmasini rivojlantirish.

7. **Historical Thinking Skills** (Tarixiy fikrlash ko‘nikmalari) Sabab-oqibat, o‘zgarish-va-davomiylik, tarixiy ahamiyat, nuqtai nazar kabi asosiy tushunchalarni o‘rgatish (SHEG – Stanford History Education Group metodikasi).

8. **Virtual Reality / Augmented Reality** (VR/AR) Tarixiy joylarga virtual sayohat (masalan, Google Expeditions orqali Somoniylar mavzoleyiga borish) yoki AR ilovalar orqali qadimiy binolarni “jonlantirish”.

9. **Problem-Based Learning** (Muammoga asoslangan ta’lim) “Nima uchun Amir Temur Hindistonga yurish qildi?”, “1916 yil qo‘zg‘oloni muqarrar edi-mi?” kabi haqiqiy muammolarni guruhda muhokama qilish.

10. **Think-Pair-Share** (Fikrla-Juftlash-Muhtakama qil) O‘qituvchi savol beradi → tinglovchi yolg‘iz o‘ylaydi → juft bilan muhokama qiladi → sinf bilan baham ko‘radi. Tez va samarali faol usul.

11. **Concept Mapping** (Tushuncha xaritasi) “Buyuk ipak yo‘li”, “Jadidchilik”, “Mustamlaka tizimi” kabi murakkab mavzularni vizual xarita shaklida tuzish (Mindomo, Coggle).

12. **Role-Play & Historical Simulation** (Rol o‘yinlari va simulyatsiya) Tinglovchilar tarixiy shaxslar (Alisher Navoiy, J.Stalin, Margaret Thatcher) rolda muzokara yoki sud jarayonini o‘ynaydi.

13. **Blended Learning** (Aralash ta’lim) An’anaviy sinf darslari + onlayn platformalar (Google Classroom, Moodle, Edpuzzle) kombinatsiyasi.

14. **Primary Source Workshop** (Birlamchi manbalar bilan ishlash sexi) Haqiqiy hujjat, xat, fotosurat, gazeta parchalari bilan sinfda “detektiv” ish olib borish.

15. **Heritage Education** (MerOS ta’limi) Mahalliy tarix va madaniy merosni o‘rganish orqali tinglovchilarda o‘z vataniga muhabbat va mas’uliyat hissini shakllantirish (masalan, mahalliy muzeylarga ekspeditsiya).

VI. TEST

1. Savol: Zamonaviy ta'lim paradigmasining asosiy xususiyati nima?

- A) O'qituvchining bilim beruvchi asosiy manba bo'lishi
- B) Tinglovchining ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllanishi
- C) Faqat an'anaviy ma'ruza usullaridan foydalanish
- D) Ta'lim jarayonida baholashning yo'qligi

2. Savol: Interaktiv o'qitish metodlarining asosiy maqsadi nima?

- A) Tinglovchilarga tayyor bilimlarni yetkazish
- B) Tinglovchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish
- C) Dars vaqtini qisqartirish
- D) O'qituvchining ishini yengillashtirish

3. Savol: Tinglovchini ta'lim jarayonining **faol subyekti**sifatida shakllantirish deganda nima tushuniladi?

- A) Tinglovchining faqat o'qituvchi ko'rsatmalarini bajarishi
- B) Tinglovchining bilimni mustaqil egallashi, o'z faoliyatini rejalashtirishi va baholashi
- C) Tinglovchining darsda tinch o'tirishi
- D) Tinglovchining faqat uy vazifalarini bajarishi

4. Savol: Interaktiv metodlarning didaktik imkoniyatlariga qaysi biri kirmaydi?

- A) Bilimlarni mustahkamlash
- B) Tinglovchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish
- C) Tinglovchilar o'rtasida raqobatni kuchaytirish
- D) Muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish

5. Savol: Tarix ta'limida **kompetensiyaviy yondashuv**ning asosiy mohiyati nimada?

- A) Faqat tarixiy sanalarni yodlashga urg'u berish
- B) Tinglovchilarga tarixiy bilimlarni amaliyotda qo'llash, ko'nikma va malakalarni shakllantirish

C) Tarixiy voqealarni faqat o'qituvchi nuqtai nazaridan o'rganish

D) Darslikdagi barcha matnlarni yod olish

6. Savol: Interaktiv metodlar va kompetensiyaviy yondashuvning uyg'unligi qanday natija beradi?

A) Tinglovchilarning passiv tinglovchiga aylanishi

B) Tinglovchilarning tarixiy kompetensiyalarini (masalan, manbalar bilan ishlash) samarali rivojlantirish

C) Darslik materialini to'liq o'zlashtirmaslik

D) O'qituvchining darsga tayyorgarligini kamaytirish

7. Savol: Interaktiv metodlar yordamida tinglovchilarda rivojlantiriladigan asosiy ko'nikmalardan biri nima?

A) Mexanik xotira

B) Tanqidiy fikrlash

C) Bir xil fikrga ega bo'lish

D) Jismoniy chidamlilik

8. Savol: "Faol subyekt" tushunchasi interaktiv ta'limda qaysi tamoyilni ifodalaydi?

A) Ta'limning majburiyligi

B) Ta'limning shaxsga yo'naltirilganligi

C) Ta'limning bir xilligi

D) Ta'limning faqat nazariy bo'lishi

9. Savol: Tarix darslarida interaktiv metodlardan foydalanish tinglovchilarning qaysi turdagi motivatsiyasini oshiradi?

A) Tashqi (bahoga qarab)

B) Ichki (o'rganishga bo'lgan qiziqish)

C) Majburiy

D) Passiv

10. Savol: Interaktiv ta'limda o'qituvchining roli qanday o'zgaradi?

A) Bilimning yagona manbai bo'lib qoladi

B) Mentor, yo'naltiruvchi va fasilitatorga aylanadi

- C) Tinglovchilarning faoliyatini cheklaydi
- D) Darsda umuman ishtirok etmaydi

11. Savol: Blended learning(aralash ta'lim) nima degani?

- A) Faqat onlayn darslar o'tish
- B) Faqat an'anaviy (yuzma-yuz) darslar o'tish
- C) An'anaviy ta'lim shakllarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish
- D) Faqat guruhli ishlardan foydalanish

12. Savol: STEAMqisqartmasi qaysi fanlarni o'z ichiga oladi?

- A) Sport, Texnologiya, San'at, Matematika
- B) San'at, Texnologiya, Ekologiya, Matematika
- C) Fan (Science), Texnologiya, Injeneriya (Engineering), San'at (Art), Matematika
- D) Statistika, Ta'lim, Amaliyot, Menejment

13. Savol: Tarix darslarida STEAM elementlaridanfoydalanishning asosiy maqsadi nima?

- A) Tarixni faqat san'at fani sifatida o'qitish
- B) Tarixiy jarayonlarni tahlil qilishda fan, texnologiya va injeneriya yondashuvlarini qo'llash (masalan, qadimiy inshootlarni o'rganish)
- C) Matematik hisob-kitoblarni o'rgatish
- D) Faqat kompyuter dasturlarini o'rgatish

14. Savol: Interaktiv metodlarning muammoli ta'limturi tarix darslarida qanday qo'llaniladi?

- A) O'qituvchi tayyor yechimni aytadi
- B) Tinglovchilar oldiga tarixiy ziddiyatli vaziyat yoki hal etilmagan muammo qo'yiladi va ular mustaqil yechim izlaydi
- C) Faqat ma'ruza o'qiladi
- D) Tinglovchilar faqat test savollariga javob beradi

15. Savol: Tarixiy rekonstruksiya metodining mohiyati nimada?

- A) Tarixiy voqealarni faqat kitobdan o‘qib o‘rganish
- B) Tinglovchilarning tarixiy davr yoki voqeani jonlantirish, uning sharoitlarini qayta yaratish orqali chuqur tushunish
- C) Tarixiy manbalarni yo‘q qilish
- D) Faqat xaritalarni chizish

16. Savol: Simulyatsiya (o‘yin) metodi tarix darslarida qanday didaktik vazifani bajaradi?

- A) Tinglovchilarni zeriktirish
- B) Tinglovchilarga tarixiy shaxslar rolini bajarish, qaror qabul qilish jarayonlarini boshdan kechirish imkonini berish
- C) Faqat nazariy bilimlarni berish
- D) Darslikdagi ma’lumotlarni o‘zgartirish

17. Savol: Loyiha asosida o‘qitish (Project-based learning) metodining asosiy xususiyati nima?

- A) Qisqa muddatli, bir martalik topshiriq
- B) Tinglovchilarning ma’lum bir muammoni hal qilishga qaratilgan uzoq muddatli, amaliy va mustaqil faoliyati
- C) Faqat o‘qituvchi tomonidan bajariladigan ish
- D) Faqat yozma ishlar

18. Savol: Tarix darslarida munozara va debatlar metodi qaysi ko‘nikmani rivojlantirishga qaratilgan?

- A) Yodlash qobiliyatini
- B) O‘z nuqtai nazarini asoslash, dalillar keltirish va boshqalarning fikrini hurmat qilish
- C) Jismoniy kuchni
- D) Yozish tezligini

19. Savol: Blended learning modelining "Flipped Classroom" (teskari sinf) modelida tinglovchilar darsdan oldin nima qiladi?

- A) Uy vazifasini bajaradi
- B) Yangi mavzuni o'zlashtirish uchun nazariy materialni (video, matn) mustaqil o'rganadi
- C) Faqat dam oladi
- D) Darslikni yod oladi

20. Savol: Tarixiy rekonstruksiya metodi, ayniqsa, qaysi turdagi dars maqsadlariga mos keladi?

- A) Faqat faktlarni o'rganish
- B) Tarixiy davrning madaniy, ijtimoiy va psixologik muhitini chuqur his qilish va tushunish
- C) Matematik hisoblash
- D) Grammatik qoidalarni o'rganish

21. Savol: Tarixiy manbalar bilan ishlashda interaktiv metodlarning asosiy vazifasi nima?

- A) Manbalarni o'qituvchi o'qib berishi
- B) Tinglovchilarni manbalarni mustaqil tahlil qilish, ularning ishonchliligi va mualliflik nuqtai nazarini baholashga o'rgatish
- C) Manbalarni yodlash
- D) Manbalarni e'tiborsiz qoldirish

22. Savol: Matnli tarixiy manbalarni tahlil qilishda qo'llaniladigan interaktiv metodga misol keltiring.

- A) "Aqliy hujum" (Brainstorming)
- B) "Inklyuziv tahlil" (Manbaning asosiy g'oyasini, muallifini, yaratilish sharoitini aniqlash)
- C) "Zanjir"
- D) "Baholash"

23. Savol: Vizual tarixiy manbalar(rasmlar, fotosuratlar, plakatlar) bilan ishlashda tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metod qaysi?

- A) "Faqat ko‘rish"
- B) "Ko‘rish-O‘ylash-Qiziqish" (See-Think-Wonder)
- C) "Yodlash"
- D) "Chizish"

24. Savol: Raqamli tarixiy manbalar(virtual muzeylar, 3D rekonstruksiya, onlayn arxivlar) bilan ishlashning afzalligi nima?

- A) Faqat o‘qituvchi foydalana oladi
- B) Manbalarning keng doirasiga kirish, interaktivlik va vizuallashtirish imkoniyatlari
- C) Manbalarning ishonchsizligi
- D) Faqat matnli ma’lumotlarni taqdim etish

25. Savol: Tinglovchilarning tanqidiy fikrlashinirivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvning asosiy talabi nima?

- A) O‘qituvchining fikrini so‘zsiz qabul qilish
- B) Manbaning mualliflik nuqtai nazarini, uning maqsadini va kontekstini shubha ostiga olish, boshqa manbalar bilan taqqoslash
- C) Manbani faqat bir marta o‘qish
- D) Manbani faqat tarjima qilish

26. Savol: Ikki xil tarixiy manbani taqqoslashorqali tinglovchilar qanday ko‘nikmani rivojlantiradi?

- A) Faqat yozish
- B) Turli nuqtai nazarlarni aniqlash, ziddiyatlarni topish va xolis xulosa chiqarish
- C) Faqat o‘qish
- D) Jismoniy mashqlar

27. Savol: Tarixiy manbani talqin etish(interpretatsiya) deganda nima tushuniladi?

- A) Manbani so‘zma-so‘z tarjima qilish
- B) Manbaning mazmunini tarixiy kontekstga asoslanib tushuntirish va uning ahamiyatini baholash

- C) Manbani yod olish
- D) Manbani o'zgartirish

28. Savol: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun manbalar bilan ishlashda qaysi savollar turidan ko'proq foydalanish kerak?

- A) Faqat yopiq (ha/yo'q javobli) savollar
- B) Ochiq, tahliliy va baholovchi savollar (Nima uchun? Qanday qilib? Qanday farqi bor?)
- C) Faqat eslab qolishga qaratilgan savollar
- D) Faqat o'qituvchi javob beradigan savollar

29. Savol: Tarixiy manbalar bilan ishlashda "**Venn diagrammasi**" metodi qaysi maqsadda qo'llaniladi?

- A) Faqat bitta manbani tahlil qilish
- B) Ikki yoki undan ortiq manbalarning o'xshash va farqli tomonlarini vizual taqqoslash
- C) Manbani yashirish
- D) Manbani baholash

30. Savol: Raqamli manbalar bilan ishlashda tinglovchilarga **manbaning ishonchliligini tekshirish** uchun qanday ko'nikma kerak bo'ladi?

- A) Faqat kompyuterda ishlash
- B) Veb-saytning muallifini, maqsadini, sanasini va boshqa manbalar bilan mosligini baholash (Lateral Reading)
- C) Faqat rasm chizish
- D) Faqat o'qish

VI. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avloniy, A. (2019). *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari*. Toshkent: O'qituvchi.
2. Begimqulov, U.Sh. (2020). *Ta'limda interaktiv metodlar: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Fan.
3. Ibragimov, X.I., Abdullayeva, Sh.A. (2021). *Kompetensiyaviy yondashuv asosida tarix fanini o'qitish metodikasi*. Toshkent: TDPU nashri.
4. Inoyatov, K. (2018). *O'zbekiston tarixi o'qitish metodikasi*. Toshkent: Sharq.
5. Qodirov, T.Q. (2022). *Tarix darslarida raqamli texnologiyalar*. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
6. Mahmudov, M. (2020). *Tarix fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar*. Toshkent: Mumtoz so'z.
7. Musurmonova, O. (2019). *Interaktiv ta'lim: metodologiya va amaliyot*. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Sayfurov, D.M. (2021). *Tarix ta'limida innovatsion texnologiyalar*. Samarqand: SamDU nashri.
9. Tolipov, O'.Q., Usmonboyeva, M. (2020). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: Sano-standart.
10. Yo'ldoshev, J.G', Usmonov, S.A. (2018). *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi.

Rus tilida adabiyotlar

11. Вяземский, Е.Е., Стрелова, О.Ю. (2020). *Теория и методика преподавания истории*. Москва: Владос.
12. Короткова, М.В. (2019). *Методика преподавания истории в схемах, таблицах, описаниях*. Москва: Владос.
13. Студеникин, М.Т. (2021). *Современные технологии преподавания истории в школе*. Москва: Владос.
14. Шоган, В.В. (2018). *Методика преподавания истории в школе: новая технология личностно-ориентированного исторического образования*. Ростов-на-Дону: Феникс.
15. Селевко, Г.К. (2019). *Современные образовательные технологии*. Москва: Народное образование.

Ingliz tilida adabiyotlar

16. Bain, K. (2018). *What the Best College Teachers Do*. Harvard University Press.
17. Barton, K.C., Levstik, L.S. (2020). *Teaching History for the Common Good*. Routledge.

18. Drake, S.M., Reid, J.L. (2020). *Integrated Curriculum as an Effective Way to Teach 21st Century Capabilities*. Frontiers Media SA.
19. Haydn, T., Arthur, J., Hunt, M. (2021). *Learning to Teach History in the Secondary School: A Companion to School Experience*. Routledge.
20. Jensen, E. (2019). *Teaching with the Brain in Mind*. ASCD.
21. Levesque, S. (2020). *Thinking Historically: Educating Students for the Twenty-First Century*. University of Toronto Press.
22. Marzano, R.J., Pickering, D.J., Pollock, J.E. (2021). *Classroom Instruction that Works: Research-Based Strategies for Increasing Student Achievement*. ASCD.
23. Saye, J.W., Brush, T. (2018). *Using Technology-Enhanced Learning Environments to Support Problem-Based Historical Inquiry in Secondary School Classrooms*. Theory & Research in Social Education.
24. VanSledright, B.A. (2019). *The Challenge of Rethinking History Education: On Practices, Theories, and Policy*. Routledge.
25. Wineburg, S., Martin, D., Monte-Sano, C. (2020). *Reading Like a Historian: Teaching Literacy in Middle and High School History Classrooms*. Teachers College Press.

Dissertatsiyalar va ilmiy maqolalar

26. Abdullayeva, N. (2021). "Tarix darslarida interaktiv metodlardan foydalanishning samaradorligi". *Ta'lim va rivojlanish jurnali*, №3, 45-52 betlar.
27. Karimov, F. (2020). "Blended learning texnologiyasini tarix darslarida qo'llash". *Pedagogika jurnali*, №2, 78-84 betlar.
28. Rahimova, D. (2022). "Tarix ta'limida kompetensiyaviy yondashuv: muammolar va yechimlar". *Zamonaviy ta'lim*, №1, 34-41 betlar.
29. Cooper, H. (2019). "Teaching History Creatively". *International Journal of Historical Learning*, Vol. 15, pp. 67-82.
30. Grant, S.G. (2021). "Ambitious Teaching: Culturally Responsive Pedagogy in History Education". *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 53(4), pp. 456-473.

Elektron manbalar va metodologik qo'llanmalar

31. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi (2022). *Umumta'lim maktablarida tarix fanini o'qitish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar*. Toshkent.
32. UNESCO (2020). *Guidelines for History Education*. www.unesco.org
33. Davlat ta'lim standarti (2022). *Umumta'lim maktablarining tarix fani bo'yicha davlat ta'lim standarti*. Toshkent: Sharq.
34. Edutopia (2021). *Interactive Strategies for Teaching History*. www.edutopia.org

35. Teaching History (2020-2023). *Journal of the Historical Association*.
www.history.org.uk